

**Einbildungskraft Kavramının Türkçe Felsefe Sözlüklerindeki Yolculuğu
ve Kant'ın I. Kritiği'nden Hareketle Muhayyile Melekesi Üzerine Düşünmek**

Ayşe Hilal Akın	
Dr., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İstanbul/Türkiye	
aysehakin@gmail.com	ORCID: 0000-0001-5514-3832

Makale Bilgileri		
Tür Araştırma Makalesi		
Geliş Tarihi 6 Haziran 2022	Kabul Tarihi 20 Temmuz 2022	Yayın Tarihi 31 Temmuz 2022
Atıf Akın, Ayşe Hilal. "Einbildungskraft Kavramının Türkçe Felsefe Sözlüklerindeki Yolculuğu ve Kant'ın I. Kritiği'nden Hareketle Muhayyile Melekesi Üzerine Düşünmek= <i>A Journey in Turkish Philosophy Lexicons Regarding the Concept of Einbildungskraft and Thinking on Imagination from Kant's First Critique</i> ". <i>ULUM</i> 5/1 (2022), 141-165. https://doi.org/10.54659/ulum.1126697		
CC BY-NC 4.0 Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial Lisansı altında lisanslanmıştır.		

Einbildungskraft Kavramının Türkçe Felsefe Sözlüklerindeki Yolculuğu ve Kant'ın I. Kritiği'nden Hareketle *Muhayyile Melekesi* Üzerine Düşünmek*

Öz

Bu çalışma, *Einbildungskraft* teriminin Türkçe felsefe sözlüklerindeki Fransızca karşılığından hareketle *imagination* terimi üzerinden bir soruşturma gerçekleştirir. Kant'ın eleştirel felsefesi içerisinde terimin kullanım alanlarına işaret etmeyi amaçlar. Bu yönde, felsefenin yapıtaşı sayılan kavramlar ve bunların zihni bir geleneğin sürdürülebilmesi adına taşıdığı anlamları bir arada tutan felsefe sözlüklerinden bazıları çalışmaya konu edilmektedir. Felsefenin kavramlarıyla teşekkül eden kültürel hafızanın aktarımı ve terimsel ihyâ faaliyetinin önemi üzerinde durulmaktadır. Bu çalışma ile geçmişten günümüze felsefe ıstılâhına hâkim olmanın, Kant'ın eleştirel felsefesindeki kavramların Türkçede yeniden inşa edilmesindeki önemine işaret edilmektedir. Böylelikle, *Einbildungskraft* terimi üzerinden, Kant'ın verdiği manalar ve Türkçeye çevrimde tercih edilen kelimeler üzerinde durulmaktadır. Dilde ıslâh faaliyetinin değeri ve düşünce geleneğine bağlanma ihtiyacının önemi vurgulanmaktadır. Bu manada Kant'ın, kendi eserlerindeki terimsel tutumu ve kavram seçimleri ele alınmaktadır. Kant'ın, kavram inşasına dair eleştirel felsefesi içerisindeki değinilerine yer verilmektedir. Diğer yandan felsefi bir kavramın taşıdığı anlam yükünü en iyi karşılayacak terimin seçimi hususunun önemi üzerinde durulur. Kant'ın *Einbildungskraft* teriminin Türkçedeki karşılıkları ve bu kelimelerin, kavramın karşılığı olarak yeterliliklerine işaret edilmiştir. Kavramın kendi içerisinde taşıdığı nüansların ayırt edilmesi adına eleştiri öncesi dönem ve eleştirel dönemdeki kullanımları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Kant, Muhayyile, Hayal Gücü, Felsefi Terminoloji, Eleştirel Felsefe

A Journey in Turkish Philosophy Lexicons Regarding the Concept of *Einbildungskraft* and Thinking on Imagination from Kant's First Critique

Abstract

This study aims to point out the journey of the term *Einbildungskraft* throughout the Turkish dictionaries of philosophy and fields of use the term in Kant's critical philosophy. Thus, some of the dictionaries of philosophy that hold together the concepts considered as the building blocks of philosophy and their meanings to sustain an intellectual tradition, are the subject of this study. It focuses on the transmission of cultural memory, which is formed by the concepts of philosophy, and the importance of the task of term revivification. With this study, the importance of mastering in the terminology of philosophy from past to present, in reconstructing the concepts of Kant's critical philosophy in Turkish is pointed out. Thus, through the term *Einbildungskraft*, the meanings given to the term by Kant and the chosen words while translating it

* Bu çalışma, yazar tarafından hazırlanan *I. Kant'ın Eleştirel Felsefesinde Teleolojik Yargı İle Muhayyile Yetisi Arasındaki İlişki* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022) adlı tezden üretilmiştir.

into Turkish are emphasized. The value of the rectification activity in the language and the importance of the attachment to the tradition of thought are emphasized. In this sense, Kant's terminology, and conceptual choices that he made in his own works are discussed. The allusions on concept construction that Kant made in his critical philosophy are included. On the other hand, the importance of choosing the term that best meets the semantic load of a philosophical concept is emphasized. The Turkish equivalents of *Einbildungskraft* appropriate to Kant's usage and the adequacy of these words as the translation of the concept are pointed out. In order to distinguish the semantic nuances of the concept, its use in the pre-critical period and critical period has been emphasized.

Keywords

Kant, Imagination, Phantasy, Philosophical Terminology, Critical Philosophy

Giriş

İnsanoğlunun bilme iradesinin sistematik bir biçimde çalıştığına verdiği en yetkin ürün olan felsefe, düşünce dilinin teşekkül etmesi için de en önemli mecralardan biridir. Böylece, bir *dönüş*ya da *arayış* olarak telakki edilebilecek felsefi etkinlik, bizatîh içinde kurulduğu dil bakımından da otantikliğini korur. Bu noktada felsefe sözlükleri de dildeki salâhiyetin tesisi ve geleneğin aktarımı görevlerini îfâ etmede rehber olarak yardımcı olurlar. İstılâhlara hâkimiyet ise, kanaatimizce bu lügatlere dönüş ile mümkün olabilir. Baha Tevfik, 1913 yılında *Felsefe Mecmuası*'nda neşredilen *Felsefe Kâmusu*'nda ıstılâhâta hâkim olmanın önemine şöyle vurgu yapmıştır:

“Epeyce bir zamandan beri kelimât ve ıstılâhât-ı felsefiyyeyi toplamaya, Türkçemizde mukabillerini bulmaya ve bunları tedvîn etmeye çalışıyoruz. Her ilm ve fen gibi, felsefe de ıstılâhlarıyla kâimdir. Ve bir fennin ıstılâhâtını öğrenmek, o fennin nısfını elde etmek demektir.”¹

Dil devrimiyle birlikte tüm ilimlerin bilhassa felsefenin ıstılâhâtı ile tanışıklık kesbetmek son derece güçleşmiştir. Bir fennin ıstılâhâtını öğrenmek bir yana, öz Türkçeleştirme politikasının aşırıya kaçan uygulamaları neticesinde hâlihazırda cârî, kullanıma uygun ve anlaşılır olan ıstılâhtan da olunmuştur. Türkiye’de sürdürülen Türkçe felsefe geleneğinde, dil devrimiyle birlikte başlayan kopuşun izleri günümüzde de sürmektedir. Bu çalışmada, o kopuşun izleri, Kant’ın eleştirel felsefesi için merkezî bir terim olan *Einbildungskraft* kavramının Türkçeleştirilme süreci ve bu kavram aracılığıyla üzerine düşüneceğimiz *muhayyile melekesi* üzerinden takip edilecektir. Öte yandan Kant’ın kavram inşası olarak ifade edebileceğimiz felsefi tutumu da ele alınacaktır.

Kant, eleştirel felsefesi içerisinde, her filozofun yaptığı gibi kendi kavramlarını üretmiştir. Ancak bunu yaparken, eskilerinin yerine yeni kelimeler ihdas etmek yerine, kullanımda olan kavramlara yeni manalar

¹ Baha Tevfik vd., *İstılâhât-ı İlmiyye Encümeni Tarafından Kâmus-ı Felsefede Münderic Kelimât ve Ta’birât İçin Vaz’ ve Tedvîni Tensîb Olunan İstılâhât Mecmuâsıdır* (İstanbul: Matba’a-i Âmire, 1330/1912.) [Eserin yeniden neşri için bk. *İstılâhât-ı İlmiyye Encümeni Kâmus-ı Felsefe İstılâhât Mecmû’ası*, haz. Nevzat H. Yanık - Ali Utku (Konya: Çizgi Kitabevi, 2014.)]

vermeyi tercih etmiştir. *Pratik Aklın Eleştirisi*'inde² bu tercihini şöyle ifade eder: “Hazır kavramlar için karşılıklar dilde eksik değilken, yeni sözcükler uydurmak çocukça bir çabadır; yeni ve doğru düşüncelerle sivrilemeyince, hiç değilse eski giysiler üzerine yamayan yeni parçalarla kalabalığın arasından sivrilme çabasıdır.”³ Bu alıntıda da görüldüğü üzere Kant, anlamı başkaları tarafından bulanıklaştırılmış olsa dahi kullanımında olan bir kavramı, sonradan uydurulmuş bir kavrama tercih eder. Kant'ın bu tutumu dikkate alındığında, onun hakkında Türkçede yürütülen çalışmaların bir kısmının sürdürmeye çalıştığı “öz Türkçeci tavır”, filozofun dil mantığının anlaşılması noktasında da güçlük yaşadığımızı göstermektedir.

Bir kültür havzasını nasıl ardımızda bıraktığımıza işaret etmek istediğimiz ve o yere geri dönüp dilimizde, kavramların anlamlarına hangi söz elbiselerini giydirebileceğimizi araştırdığımız bu makalede, Kant'ın merkezî kavramlarından biri olan *muhayyile melekesini* tercih ettik. Muhayyile melekesinin, felsefenin farklı alanlarında, farklı anlam içeriklerine sahip olduğunu göstermenin ilk adımı kendisine karşılık gelen kelimelerin doğru tercihidir. Kant'ın eleştirel felsefesinde, tabiri câizse farklı kıyafetler giyerek türlü kılıklara bürünen bu melekenin gelenekteki yerine, felsefe sözlüklerimiz üzerinden işaret etmeye çalışacağız. Recep Alpyağılı'nın da ifade ettiği üzere, “felsefede gelen-ek meselesini ele almak demek zorunlu olarak ‘dil’ köprüsünden geçmek demektir.”⁴ Biz de bu yolu kat ederek meseleyi tetkik etmeye çalışacağız.

1. Geçmişten Günümüze Türkçe Felsefe Sözlüklerinde *Einbildungskraft* Terimi

Bu başlık altında öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, dönemin lügatlerinde tercih edilen kullanımda ağırlıklı olarak kelimelerin Fransızca karşılıklarına yer verilmesi sebebiyle terim, *imagination* kelimesi üzerinden takip edilecektir. Bu nedenle terimin Almanca değil, Fransızca karşılığı üzerinden inceleneceğini belirtmek isteriz.

Belli başlı felsefe sözlüklerinden hareketle *imagination* teriminin geçmişten günümüze geçirdiği dönüşüme işaret etmeye çalışacağız. Bunu yaparken felsefe sözlüklerinin yanı sıra kimi zaman, Kant'ı konu alan çeviri ya da telif eserlerde, terimin kullanım farklarına da işaret edeceğiz. Zira Türkçedeki Kant çevirilerinde ve Kant üzerine yazılmış olan ikincil literatürde, terimsel bakımdan bir standartlaşma söz konusu değildir. Böyle bir standart oluşturma çabası da şüphesiz eleştiriye açık olmak durumundadır. Öte yandan felsefenin yapıtaşını addedilebilecek terimlerin anlam dünyalarına dair yürütülen bu temyiz çabası anlamsız görülemez. Zira “insan sadece felsefî söylemle değil, felsefî söylemden önce gelen dünyayla da aidiyet ilişkisi içerisinde.”⁵ Öyleyse buradaki asıl maksadımızın, *felsefî geleneğe aidiyeti* tesis etmeye küçük bir katkı sunmak olduğunu hatırlatmalıyız.

² Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İoanna Kuçuradi vd. (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay., 1980). Metin içerisinde bundan sonra bu esere atıf, *II. Kritik* şeklinde yapılacaktır. Dipnotlarda, eserin Almanca isminin kısaltması *KPV* şeklinde verilecektir.

³ Kant, *KPV*, 11.

⁴ Recep Alpyağılı, “Önsöz”, *Felsefe Dili Olarak Türkçenin Gelişim Aşamaları ve Felsefe Sözlüklerimiz (1851-1952) I*, ed. Recep Alpyağılı, (İstanbul: İz Yay., 2015), 18.

⁵ Selami Varlık, *Paul Ricoeur'de Temellük ve Tahayyül: Yorumlamanın Katettiği Hermeneutik* (İstanbul: Alfa Yay., 2021), 73.

Araştırmanın temelinde yatan, salt metin takibinin zorluğu yahut da kelimelerin dildeki karşılığının düşünceye henüz derinlik kazanmamış olması meselesi değildir. Var olan geleneğe, eklemlememe ve bunun sonucunda da *bugünde* üretilen düşünceyi *yarına* taşıyamama meselesidir.⁶ Bu noktada belirtmeliyiz ki, bir terimi seçip onu dayatır gibi bir başkasına yönelmeye izin vermeme durumu felsefi açıdan da meşruiyeti sorgulanır bir tavidir. Burada yürütülen çabanın amacı, farklı kullanımların dilde yarattığı zenginliğin farkında olarak, kelimeleri, kökenlerine (Arapça-Farsça, Latince, Fransızca gibi...) göre bir ayrıma tâbî tutmadan *temellük* etmektir.⁷

Düşünmenin bir aracı olarak görülen dilin içerisinde üretilen felsefe⁸, bulunduğu kabın şeklini alır. Bu bakımdan “felsefe ile dilin birbiriyle kâim olduğu”⁹ hakikatinden hareketle *muhayyile* terimini, *imgelem* ya

⁶ Bununla ilgili olarak pek çok örnek verilebilir. Ancak, kimi zaman çevirmenlerin kitaplara yazdıkları önsözlerde kimi zamansa dipnotlarda tartışılan bu mesele günümüzde nihayetsiz bir çatışma alanına dönüşmüştür. Bir örnek: Turhan Ilgaz, çevirmeni olduğu, G. Deleuze ve F. Guattari'nin *Felsefe Nedir?* isimli eserine yazdığı önsözde tercüme dair durumu ele alırken bir manada meselenin ideolojik boyutunu da kendi dilsel tercihleri üzerinden şöyle yansıtır: “Bu kitabı Türkçeleştirmek, keyifli ama çetin bir iş oldu. Felsefeyi ‘kavramlar yaratmak’ olarak tanımlayan, baştan sona kavramlarla iş gören ve bu arada birtakım yeni kavramlar da getiren bir metne, Türkçenin -ne yazık ki- pek cılız felsefe sözlüğünden karşılıklar bulmak kolay olmadı. Örneğin, Fransızcasının sıradan bir ‘anlamdaşlar’ sözlüğünde, kırk tane anlamdaşını bulabileceğiniz *pencer*/düşünmek fiiline, “tefekküre” dalmadan kaç tane Türkçe anlamdaş bulabilirsiniz? Oysa ki “Felsefe nedir”de, *réflexion* fiilinden türeme *reflexion* sözcüğü, başatlıkla hesaplanan bir kavramdı. Bir tür düşünme halini ifade eden bu iki sözcüğü *pencer*/düşünmek fiilinden ve *pensée*/düşünce adından ayırmak için, Tahsin Yücel’in getirmiş olduğu *düşünümlemek* fiilini ve *düşünüm*, *düşünümleme* adını kullandık.” T. Ilgaz, “Önsöz”, *Felsefe Nedir?*, G. Deleuze-F. Guattari (İstanbul: YKY, 2015), 8-9. Ilgaz, felsefe geleneğinde var olan zengin kelime hazinesine *dalmaktan* imtina ederken, kelime arayışında bu geleneğin taşıyıcısı olan lügatlere de katî surette yönelmemiştir. Oysa kanaatimizce kimi lügatlerin fark edilmesiyle birlikte, felsefe geleneğimizin nasıl münbit bir halde kültürü besleyecek şekilde işlenmiş toprağa sahip olduğunu göz ardı etmememiz gerekir. Ilgaz’ın *cılız* olduğunu ifade ettiği felsefe sözlüklerini bir kenara bırakıp Mustafa Namık Çankı’nın *Büyük Felsefe Lûgatı*’na baktığımızda, bahsi geçen kelimeler için *gür* bir kaynağımızın olduğunu görmemek elde değildir. Örneğin *pencer* fiili için Çankı, epey geniş bir alan açıp oldukça çeşitli karşılıklar önerir: “**Pencer** mastarı Latince *pensare* mastarından müştaktır ki *tartmak*, *muavazene etmek*, *mukayese etmek* gibi meânîye geldiği gibi *teemmül* ve *mülâhaza etmek*, *istidlâl etmek* manâlarına da gelir.” (Çankı, *Büyük Felsefe Lûgatı*, 3/87.) Bu önerilerin ardından kendi tercihini ise şöyle beyan eder: “**Pencer** mastarından da fikir, tefekkür etmek, nazar etmek, mülâhaza etmek demek ziyadesiyle yakışıır.” (Çankı, *Büyük Felsefe Lûgatı*, 3/88.) Çankı’nın bir lügatin ötesine geçen felsefi değerlendirmelerini ve kelime önerilerini görmezden gelip bunun gibi pek çok sözlük çalışmasını paranteze alarak telif ve çeviri çalışmalarını sürdürürken, cılız olanın hakikatini de fark ederek bu tavırda ısrar etmek kelimenin tam anlamıyla ideolojik bir tutumdur. Bu halde, felsefe geleneğinin inşası da muhal görünmektedir. Nitekim Ilgaz aynı metin içerisinde, *contemplation* kelimesi için *seyir* sözcüğünün vurguyu tastamam veremeyeceğini ifade edip *temaşa* ile karşılaşmayı yeğlediğini bildirir. Öte yandan *percept* ve *affect* için sözcük önerileri ise *duygulam* ve *algılam* olmuştur. (T. Ilgaz, “Önsöz”, *Felsefe Nedir?*, 9.)

⁷ *Temellük* meselesi hususunda yapılmış ayrıntılı bir çalışma için bk. Selami Varlık, *Paul Ricoeur’de Temellük ve Tahayyül: Yorumlamanın Katettiği Hermeneutik* (İstanbul: Alfa Yay, 2021.)

⁸ Recep Alpyağıl, *Felsefe Dili Olarak Türkçenin Gelişim Aşamaları ve Felsefe Sözlüklerimiz I-II* (İstanbul: İz Yay., 2016), 18.

⁹ Recep Alpyağıl, “Latin Harfleriyle Yazılan İlk Felsefe Sözlükleri”, *TALİD* 9/17(Mayıs 2011), 422.

da *hayalgücüne* neden tercih ettiğimizi de gerekçelendirmeye çalışacağız. Elbette bu tutumumuzun, kelimenin sözlük anlamıyla, bir *irticâ, geriye dönüş* faaliyeti olarak sathî bir şekilde yorumlanmaması adına şunu belirtmek isteriz ki; metin içerisinde hiçbir zaman, dilde dolaşıma girmiş ve tutunmuş kelimeleri kullanmaktan çekinmedik. İsmail Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak* isimli eserinde buna mukabil, *bulduğumuz yeri tanımak ve varmayı tasarladığımız hedefi tayin edebilmek için* inkar yoluna gitmeksizin zamanın ruhuyla irtibata geçmek zorunda olduğumuzun altını çizer.¹⁰ Bu noktada Kara, önemli bir soruyu hatırdan tutmak gerektiğini ifade eder: “Çağdaş İslâm düşüncesinin Osmanlı-Türkiye ayağı zulmet perdesinin, buzlu camlarının arkasında ise bunun için ‘yaşıyor’ denebilir mi? veya tevarüs edilmeyen, farkına varılmayan şey miras sayılabilir mi?”¹¹ Bu soruya Kara ise şöyle cevap verir:

“Belki geriye, tarihin içlerine doğru şuurlu ve kararlı bir yürüyüş, unuttuklarımızı hatırlamayı, kaybettiklerimizi tanımayı ve bir kısmını telafi etmeyi, bir başka ifade ile bugünün şartlarında kendimizi kuvvetle hissetmeyi ve inşa etmeyi mümkün kılar. Bir fert ve bir millet elbette geçmişte yaşayamaz ve fakat geçmiş yaşar. İnsanın yüzü tab’an ileriye yani geleceğe dönüktür, insanın normal yürüyüşü de ileriye doğrudur. Bu yürüyüşü şuursuz ve gelişigüzel bir hareket olmaktan kurtaracak şey ise geçmişle güçlü irtibatlar kuran iradedir. Buna, tarihi arkasına alarak, geçmişte olup bitenlerin mesuliyetini yüklenerek mesafe almak da diyebiliriz: İlmî ve fikrî bir çaba silsilesiz gerçekleşmez.”¹²

İlmî silsileye dahil olmak ve bu köklü mirası tevarüs etmek niyetiyle geçmişten günümüze belli başlı felsefe sözlüklerini incelemeye geçebiliriz. Kitap sonlarına dercedilen ıstılâhât lûgatçelerinden birkaçına da bu minvalde yer vereceğiz. Başta, Babanzâde Ahmed Naîm’in *İlmü’n-Nefs Tercümesi*’nin sonuna dercettiği “Lûgatçe” olmak üzere, İsmail Kara’nın, *Bir Felsefe Dili Kurmak* isimli eserinin sonuna eklediği “Felsefe İstilahları Teknik Sözlüğü”ne ve Teoman Duralı’nın *Aklın Anatomisi Salt Aklın Eleştirisinin Teşrihi* isimli eserinin sonundaki “Kant İstilahları Fihristi”ne¹³ yer vereceğiz.

Imagination terimi, Kant’ın eleştirel felsefesinde merkezî bir önem taşır. Ancak *imagination* yani *muhayyile* yalnız Kant’ta değil, felsefe tarihinde de farklı işlevleriyle ön plana çıkan bir melekedir. Terimin bu işlevsel yönü, felsefe sözlüklerine de yansımıştır. Bunun en ayrıntılı örneklerini, tarihsel olarak eski lûgatlerden takip edebiliyoruz. Terimi başka terkiplerle sunarak inceliklerini ön plana çıkararak ilk çalışmalardan bir tanesi, Babanzâde Ahmed Naîm’in Georges Fonsegrive’den tercüme ettiği *İlmü’n-Nefs Tercümesi Felsefe Açısından Psikoloji Meseleleri* isimli eserinin sonuna eklediği *lûgatçe*dir. Georges Fonsegrive’in *İlmü’n-Nefs* eserini Türkçede yeni kullanılan terimler hakkında ayrıntılı notlarla birlikte tercüme eden Babanzâde, eserin sonuna şöyle bir lûgatçe eklediğini beyân eder: “Bu lûgatçede, yalnız ıstılâhâta iktisâr edilmeyip üslub-i

¹⁰ İsmail Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak: Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye’ye Girişi* (İstanbul: Dergah Yay., 2016), 115.

¹¹ Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak*, 116.

¹² Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak*, 116.

¹³ Tam başlık: Kant İstilahları Fihristi: “Salt Aklın Eleştirisi”ndeki İstilahların –Ve Bu Arada Kant’ın Kullandığı Latin-celerin Almanca Karşılıklarıyla Birlikte- Türkçe Müttekâbilleri

147 | Akın, Einbildungskraft Kavramının Türkçe Felsefe Sözlüklerindeki Yolculuğu ve Kant'ın I. Kritiği'nden Hareketle Muhayyile Melekesi Üzerine Düşünmek

tercümeyle gösterir bazı tabirât da ilave olunmuş ve ıstılâh olmaya sâlih elfâz bir işaret-i mahsusa ile gösterilmiştir.”¹⁴ Bu ayrıntılı tetkiki *image* terimi ile başlayarak dikkatimize sunan Babanzâde, *imagination* terimi için sayfalar süren karşılıklara yer verir. Bunu aktarmadan önce, metin içerisinde *image* terimine karşılık gelen açıklamaya yer verelim:

“Images” bizim eski ıstılâhât-ı ilmiyyemizde, *suver-i mahsûsedir* ki zihinde müntekîş mahsûsât-i cüz’iyye suretleri demektir. Buna aynadaki suret-i müntekîşeye kıyasen *hayal* demek ulûm-ı sâire ıstılâhâtında caiz ise de felsefede caiz değildir. Zira felsefedeki *hayal*, tabîiyât ile edebiyattaki *hayal* değildir. Üçüncü dersteki mülâhaza-i mütercimde tafsil edildiği üzere hiss-i müşterekte mürtesem suret-i mahsûseyi havâs-i bâtıneden gaybubetlerinden sonra hıfzeden kuvvettir ki buna Fransızca “mémoire sensitive” derler. Yani *hayal*, “image” değil; “images”lerin hâfızı olan kuvvettir. Bu sûver-i mahsûseyi idrake tahayyül demişlerdir ki Fransızcası “imagination”dur. “Image”in suret-i mahsûse manasına geldiğine en kavî delil Goblot’nun menşei havâs olmayan müdrekât-ı müsteâdeye “images” denilemeyeceğini tasrih etmesidir [*Le Vocabulaire Philosophique*]. Zaten Latince “imago”, *suret* demektir.”¹⁵

Yukarıdaki pasajda, *image*’ın felsefe dilindeki karşılıklarına dair incelikli ayrımın, günümüzdeki felsefe dilinde takibinin sağlanması pek mümkün görünmemektedir. Babanzâde bu terimi, hayal manasından ayırt ederek hafıza yönüne vurgu yapar. Daha sonra “On Sekizinci Ders”te de *Zâkire* başlığı altında “hayal ve hafıza” bağlamında kelime tetkik olunur. Böylelikle *image*, *mémoire* ve *mémoire imaginative* arasındaki farklara değinilir:

“Hayal” ve “hafıza”nın lafızları hakkında mülâhaza-i mütercim: Fransızcadaki “mémoire” kelimesini, *hafıza* ile tercümeyle ülfet edilmiştir. Tercüme doğrudur. Yalnız şu var ki Fransızca kelime hafızadan eam ve bir itibara göre ehass bir manaya delâlet ettiği için, sâdik olduğu manalara her zaman hafıza sâdik olamıyor.

Üçüncü dersteki “*Kuvvet ile Meleke Lafızları Hakkında Mülâhaza-i Mütercim*” unvanlı fıkra-i mutahavvelede bizim ıstılâhımızca *suver-i mahsûsenin* (yani *imageslerin*) müdriki *hiss-i müşterek* (yani *imagination*) ve “hâfız”ı *hayal* (yani *mémoire*) *suver-i mahsûseden* müntezâ meânî-i cüz’iyyenin müdriki “vehim” yani yine – ihtimal-i galibe göre- *imagination* ve hâfızı *hâfıza* veya *zâkire* yani yine *mémoire* olduğunu söylemiş ve bu ıstılâhlarımız hakkında hayli tafsîlât vermişim.¹⁶

Muhayyile melekesinin hayali muhafaza etme yönüne hafıza üzerinden gidilen bu tafsilatlı açıklamanın ardından eserde, Frenk ve Yunan felsefesinde kelimenin kullanım alanlarına yer verilir. Ancak bu noktadan sonra, terimin, *hukemâ-yı İslamiyye* tarafından kullanımlarını anlamamanın mümkün olacağı da ifade edilir.¹⁷

Bu eserde son olarak, Babanzâde’nin *İlmü’n-Nefs Tercümesi*’nin nihayetine dercettiği *Lûgatçe*’de ise, terimsel düzeydeki farklılıklardan bazıları şu şekilde sunulur:¹⁸

¹⁴ Babanzâde Ahmed Naîm, “Lûgatçe”, G. L. Fonsegrive, *İlmü’n-Nefs Tercümesi*, çev. Babanzâde Ahmed Naîm (İstanbul: İz Yay., 2017), 524.

¹⁵ G. L. Fonsegrive, *İlmü’n-Nefs Tercümesi*, çev. Babanzâde Ahmed Naîm, yay. haz. Recep Alpyağılı - Fatma Yıldız (İstanbul: İz Yay., 2017), 95.

¹⁶ Fonsegrive, *İlmü’n-Nefs*, 265.

¹⁷ Fonsegrive, *İlmü’n-Nefs*, 265.

¹⁸ Babanzâde, “Lûgatçe”, 569-570.

Fransızca	Osmanlı Türkçesi
<i>Imagination:</i>	Hiss-i müşterek, bantasya // Vehim, vâhime, mütehayyile // Tahayyül // Tahayyül etmek
<i>Imagination active:</i>	Mütehayyile // Tahayyül-i fiilî
<i>Imagination combinatrice:</i>	Mütehayyile
<i>Imagination créatrice:</i>	Mütehayyile
<i>Imagination passive:</i>	Tahayyül-i infiâlî
<i>Imagination représentative:</i>	Hiss-i müşterek, bantasya
<i>Imagination schématique:</i>	Tahayyül-i simevî

Tablo-1

Babanzâde'nin yalnızca tercüme ettiği bir metin içerisinde dahî, tercih edilen felsefî terimler noktasındaki hassasiyetini gösteren bu çalışma, felsefe dilinin teşekkülü noktasındaki çabaya bir istinadgâh oluşturmaktadır. Aynı hassasiyeti bugün sürdürmenin yolu, sözlük faaliyetlerinin ihyâsı ve kavram tercihlerindeki bu hassasiyetin telif ve tercüme eserlere yansıtılması ile mümkün olur. Buna dair örnek çalışmalara, metnimizde yer vermeye çalışacağız.

Sözlük ihyâ çalışmalarının ilki, Alpyağıl'ın “felsefe terimlerindeki karmaşanın giderilmesi amacıyla atılan ilk müstakil adım” olarak nitelendirdiği *Kâmûs-ı Felsefe'de Mûnderic Kelimât ve Ta'birât İçin Vaz' ve Tedvîni Tensîb Olunan İstîlâhât Mecmûası*'dır. Bu eserin latinize edilerek yeniden neşredilmesi ve felsefe dünyasında dolaşıma sokulması büyük önemi haizdir. *Kâmûs-ı Felsefe İstîlâhâtı Mecmû'ası*'nda *imagination* terimi, “Muhayyile (mütehayyile)” şeklinde karşılanmaktadır.¹⁹ Tarihsel sırayla devam edersek, İsmail Fennî *Lûgatçe-i Felsefe* (1341/1925)²⁰ isimli felsefe terimleri sözlüğünde *imagination* terimi için geniş bir alan açar ve muhayyilenin bölümlerini şöyle anlatır:

“Tahayyül, muhayyile, kuvve-i hayâliyye, suver-i zihniyyeyi yani eşyanın zihinde suretlerini teşkil etmek kuvveti ki buna *muhayyile-i muîde* (*imagination reproductrice*) ve *muhayyile-i istihzâriyye* (*imagination représentative*) ve *hâfiza-i muhayyile* (*mémoire imaginative*) tabir olunur.”²¹

İsmail Fennî'nin bu ayrımının, Kant'ın muhayyilenin işlevleri hakkında yaptığı bölümlenme ile uyduğuna ifade edebiliriz.²² Bir sonraki bölümde, Kant'ın muhayyilenin işlevlerine dair tercihlerine ayrıntılı bir şekilde değineceğiz.

¹⁹ Nevzat H. Yanık-Ali Utku (yay. haz.), *Ma'ârif-i Umûmiyye Nezâreti İstîlâhât-ı İlmiyye Encümeni Kâmûs-ı Felsefe İstîlâhâtı Mecmû'ası* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2014), 87.

²⁰ İsmail Fenni Ertuğrul, *Lûgatçe-i Felsefe*, yay. haz. Recep Alpyağıl (Konya: Çizgi Kitabevi, 2015), 208.

²¹ Ertuğrul, *Lûgatçe-i Felsefe*, 208.

²² Norman Kemp Smith, *A Commentary to Kant's 'Critique of Pure Reason'* (London: Pgrave Macmillan, 2003), 97.

Felsefe Vokabüleri'nin (1934) müellifi Haydar Tolun, eserinin önsözünde, lise öğrencilerinin felsefeye dair menfi intibâını izale etmek için böyle bir çalışma neşrettiğini ifade eder.²³ Öztürkçecilik etkisiyle yazılan ilk Türkçe felsefe sözlüğü nâmını alan bu çalışmada *imagination* teriminin *muhayyile* ile karşılaşılması büyük önemi haizdir: "Imagination: Muhayyile. Psişik fonksiyon ki, ruh onunla muhtelif tasavvur elemanlarını birleştirir ve birbirinden ayırır."²⁴

Felsefi kavramlara terimsel düzeyde karşılık öneren *Felsefe ve Gramer Terimleri*'nde (1942) kavrama karşılık olarak ilk defa *imgelem* önerisi sunulur. *Hayal* kelimesi yerine *imge*, *tahayyül* kelimesi yerine ise *imgeleme* tercih edilir.²⁵ Bundan bir yıl sonra 1943 yılında, Hatemî Senih Sarp tarafından hazırlanan, *En Son Programa Göre Felsefe Hulâsa ve El Kitabı* eserinde *hayalî* maddesine karşılık *imgesel* teriminin verildiği ve kelimenin farklı varyasyonlarıyla beraber tedavüle sokulduğu gözlemlenir.²⁶ 1944 yılında, dönemin Maarif Vekilliği'nin Lise Felsefe Dersleri Yardımcı Kitapları'ndan birisi olarak "yeni terimlerle" Türkçeye çevrildiğini ifade ettiği *Küçük Felsefe Sözlüğü*'nde ise kavram şu şekilde geçer:

"İmgelem, İmgeleme (Fr. Imagination Os. Muhayyile, Tahayyül, Kuvveyi hayaliye): - Ruhbilimde. 1. Eskiden: (en çok 17. yüzyılda) imgelerle düşünmek yetisi, (faculté) duygun bilgi. – 2. (Tekrarlayıcı imgelem = imagination reprodu.) ruhun, imgeleri diriltmekten ibaret olan ruhsal işlevi (bir artistte görüldüğü gibi). – 3. Yeni buluş; ibda (invention) yahut ruhun yaratıcı devingenliği; ruhun türlü tasarımsal öğeleri dağıtmak ve toplamak şeklindeki ruhsal işlevi."²⁷

Öncelikle sözlüğün tercümanı olan Osman Pazarlı'nın çalışmanın giriş kısmında, *Bir İki Söz* başlığı altında ifade ettiği önemli hususlardan birine "dilte tutunma meselesi"ne değinmeliyiz. Türk Dil Kurumu'nun, kurultaylar yoluyla yeni karşılıklar ihdas ettiği terimler, Pazarlı'nın da belirttiği üzere henüz tamamen Osmanlı Türkçesi etkisinden kurtulamamıştır.²⁸ Ancak bu konudaki yoğun çaba, zamanla ideolojinin benimsenmesini sağlayacaktır. Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere, *Felsefe ve Gramer Terimleri*'nde önerilen *imgelem* kelimesi, kendisinden iki yıl sonra neşredilen bu tercüme eserde tutmuştur.²⁹

²³ Haydar Tolun, *Felsefe Vokabüleri*, yay. haz. Recep Alpyağıl (İstanbul: İz Yay., 2018), 63-64.

²⁴ Tolun, *Felsefe Vokabüleri*, 137.

²⁵ Türk Dil Kurumu (ed.), *Felsefe ve Gramer Terimleri* (İstanbul: Cumhuriyet Basımevi, 1942), 53.

²⁶ Hatemî Senih Sarp, "Yeni ve Eski Felsefe Terimleri [1943]", *Felsefe Dili Olarak Türkçenin Gelişim Aşamaları ve Felsefe Sözlüklerimiz (1855-1975) II* içinde, (yay. haz.) Recep Alpyağıl (İstanbul: İz Yay., 2015), 526.

²⁷ Armand Cuvillier, *Küçük Felsefe Sözlüğü*, çev. Osman Pazarlı (Ankara: Maarif Matbaası, 1944), 89.

²⁸ Osman Pazarlı, "Bir İki Söz", A. Cuvillier, *Küçük Felsefe Sözlüğü*, Maarif Matbaası (Ankara: Maarif Matbaası, 1944), vi.

²⁹ Osman Pazarlı'nın esere yazdığı giriş metni ve konu ile ilgili ayrıntılı değerlendirmeler için bk. Osman Pazarlı, "Bir İki Söz", *Felsefe Dili Olarak Türkçenin Gelişim Aşamaları ve Felsefe Sözlüklerimiz (1851-1952) I*, (yay. haz.) Recep Alpyağıl, (İstanbul: İz Yay., 2015), 943-945.

Çalışmamıza yön veren bir diğer önemli lügat, 1955 tarihli Mustafa Namık Çankı'nın *Büyük Felsefe Lûgatı*'dir.³⁰ Bu eserin kendi içerisinde bir sistematiği vardır. Eser hazırlanırken, pek çok dilde farklı lügatlerden yararlanıldığı için, çeşitli kısaltmalarla bunlara atıfta bulunulur. Aynı zamanda lügat, kavramların içerisinde yer aldığı felsefî kullanımları büyük bir çeşitlilikle sunar. Kavramın öncelikle etimolojik kökenini inceleyen Çankı, ardından sözlük anlamına yer verir. Kavramın eski kullanımları (*kuvvei mütehayyile, mütehayyile, muhayyile, kuvvei muhayyile, kudreti muhayyile, hayal, kuvvei hayal, tahayyül, vehim*) ve bu kullanımların delalet ettiği manalar tek tek izah edilir. Bu açıklamanın ardından Çankı, kavrama kendisinin önerdiği karşılığa da yer verir. Sonrasında tafsilatlı bir şekilde kavramın felsefî yolculuğu anlatılır:

A. Eskiden ve bilhassa XVII'nci asırda hayaller vasıtasıyla düşünme kudreti. Mahsûs bilgi.

B. A ve B mânâsında olarak *hayaller* teşkil etmek, gaip veya alelâde mümkün eşyayı mahsus surette istihzâr etmek kuvveti. Bu, evvelce mevcûd ihsâsları yeniden yaşatmaktır.

C. Ruhun kendi hayallerini meczettiği ruhî vazife. Alimlerin faraziyelerini, tecrübelerini vücuda getirir. İlmin ilk karakolu hizmetini görür. Büyük keşiflere tekaddüm eder, onları hazırlamış bulunur.

Ç. Hayalleri birtakım tevâlîler veya levhalar halinde meczetmek san'atı. Mesela san'atkârın muhayyilesi tabiat vakalarını taklit eder. Hareket noktasını vakiiyetten alır.

D. Ruhun yaratıcı faaliyeti. (...) Muhayyile amelî hayatta pek büyük nimetlerin mebedidir. Hayatın birçok meselelerini halleder. Yeniliğin, terakkinin rehberidir. Fakat bizim için felâket de getirebilir. Akıl ile murakabe olunmazsa istikametini şaşırır. Muhakemeyi de hataya sevk eder. Kendisini mevhumâta sürükler. Eskilerin mutasarrıfa, mütehayyile, vâhime, müfekkire tâbirleri arasında mevcûd farklar muhayyilenin bölümlerini az çok müttemâyiz surette ifade eder."³¹

Yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız üzere Çankı, *imagination* kelimesinin hem işlev bakımından farklarını hem tercih edilen karşılıklar arasındaki nüansları hem de felsefe literatüründeki dönüşümünü ele alması bakımından kavrama dair eserinde geniş bir perspektif sunmaktadır. Çankı, kelimenin farklı boyutları olduğuna dikkat çekerek, filozofların kullanım farklılıkları üzerinde de durmuştur.³² Çankı'ya göre anılan farklılıkların ortak noktası ise, "hayaller vasıtasıyla düşünme kuvveti" olarak nitelendirilebilecek olmasıdır.

Mustafa Namık Çankı'nın *Büyük Felsefe Lûgatı*'nda *muhayyile* yetisi *imagination* maddesi altında yer alır. Çankı, dil inkılâbı sonrasında *muhayyile* kelimesine karşılık olarak, *kurmak* mastarından *kurum*'un ve *kurgu*'nun önerildiğini ifade eder. Ancak *kurum* kelimesinin kullanımında iltibâsa sebebiyet vermemek adına kendisinin *kurgum* demeyi uygun gördüğünü ifade eder. Dil Kurumu'nun 1942'de neşrettiği *Felsefe ve Gramer Terimleri*'nde ise *muhayyile* karşılığında, *imgelem* ve *imgeleme* kelimelerinin karşılık olarak verildiğini ifade eder. Daha sonra, Milli Eğitim Bakanlığının, eğitimde terim birliğinin sağlanması için teşkil ettiği

³⁰ Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lûgatı* I (İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1954); Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lûgatı* II (İstanbul: Aşikoğlu Matbaası, 1955); Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lûgatı* III (İstanbul: Nebioğlu Matbaası, 1958). Bu çalışmada faydalandığımız yeni edisyonu için bk. Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lûgatı*, c. I-II-III, yay. haz. Recep Alpyağıl (İstanbul: İz Yay., 2021.)

³¹ Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lûgatı*, 2/360-361.

³² Çankı, *Büyük Felsefe Lûgatı*, 2/361-362.

151 | Akın, Einbildungskraft Kavramının Türkçe Felsefe Sözlüklerindeki Yolculuğu ve Kant'ın I. Kritiği'nden Hareketle Muhayyile Melekesi Üzerine Düşünmek

komisyon tarafından 1952'de neşredilen *Orta Öğretim Felsefe Terimleri*'nde 'hayalgücü' kelimesi önerilmiştir. Ancak bu karşılığın da 'yaratıcı ve asıl olan muhayyilenin maksatının dışında kaldığını', bunun ancak, *imagination reproductrice*'e karşılık gelebileceğini belirtir.³³

Yukarıda ayrıntılarıyla görüldüğü üzere, felsefe dilindeki bozulmayı ıslâha yönelik tüm bu çaba, bugüne taşınmadığı sürece, geçmişte/geride kalacaktır. Bundan sonraki kısımda ise, karşılaştırma imkânı sunmak adına, geleneğin bir parçası olamayan felsefî terimlerin sürekli olarak yeniden inşa edilmesine dair sürdürülen sözlük faaliyetine yer vereceğiz. *Imagination* teriminin, felsefe sözlüklerindeki yolcuğunda, son 20 yıllık yakın tarihe bakarak, kavramın değişen karşılıklarına yer vermeye çalışacağız. Bu felsefe sözlüklerinden ilki, Orhan Hançerlioğlu'nun, *Felsefe Sözlüğü*'dür. 1967 tarihli sözlükte *hayal*, *muhayyile* ya da *imgelem* terimlerine dair bir madde bulunmamaktadır.³⁴ Ancak daha sonraki genişletilmiş baskılarda kavrama karşılık olarak, *imgelem* teriminin tercih edilmeye başlandığını görüyoruz.³⁵ 1942 yılında neşrettiği *Felsefe ve Gramer Terimleri*'nde ise *muhayyile* karşılığında önerilen *imgelem* kelimesinin, bu sözlükte tuttuğunu görüyoruz.

Atillâ Tokatlı'nın, *Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü*'nde ilgili maddeye şu şekilde yer verilir:

“Hayalgücü, imgelem (Fr. ve İng. *imagination*) Orada olmayan bir nesneyi tasarlama yetisi.- Daha önceden bildiğimiz bir şeyin hayalini tasarlamağa dayanan bu geniş anlamdaki *üretici hayalgücü* ile *yaratıcı hayalgücü* nü birbirinden ayırt etmek gerekir: Birincisi, en geniş kapsamiyle “hayal etme” yetisidir ki *hayal üretici bellek* diye de adlandırılır. İkincisi ise, doğal olguların taklidinden yola çıkan ama tasarladığı olguların formlarını ve hattâ bazen öğelerini yepyeni bileşimler halinde ortaya koymamızı sağlayan yetidir ki, özellikle sanat, bilim ve teknik alanlarında ilerlememize yol açar.”³⁶

Tokatlı, ansiklopedi maddesi olarak *hayalgücü* ve *imgelem* şeklinde tercih ettiği terimlerin, kendisinden önce yazılan lügatlerde olduğu gibi “üretici” ve “yaratıcı” özellikleri üzerinde durmuştur. Ancak kendi sözlüğünde *muhayyile* terimine yer vermediğini görüyoruz.

Bedia Akarsu'nun, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'nde ise terim, *imgelem* maddesi altında şu şekilde ele alınır:

“İmgelem [Alm. *Einbildungskraft*] [Fr., İng. *imagination*] [Lat. *imaginatio*] [Yun. *phantasia*] [es.t. *muhayyile*]: 1- Bir nesneyi, o nesne (karşımızda) olmaksızın tasarlama yetisi. // İmgelem: a. Yaratıcı olabilir, tasarımı kendisi yaratır. B. Yansıtıcı olabilir, zihinde önceden bulunan tasarımları anımsar. 2- (Kant'ta) Görü ile düşünme, duyarlık ile anlık arasındaki gerçek aracı; görüdeki çokluğu bir tasarım durumuna getiren, böylelikle de her bilgiyi olanaklı kılan önsel koşul.”³⁷

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere, Akarsu, *imgelem* terimini tercih ederken, metinde bu türden kelime tercihlerini destekler mahiyette; *tasarım*, *görü* ve *önsel koşul* gibi kullanımlara da yer vermektedir.

Ahmet Cevizci'nin, *Felsefe Sözlüğü*'nde de terim, *imgelem* maddesi altında ele alınır:

³³ Çankı, *Büyük Felsefe Lûgatı*, 2/360.

³⁴ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Varlık Yay., 1967).

³⁵ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü* (Geliştirilmiş ve Genişletilmiş Yeni Basım) (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), 184.

³⁶ Attillâ Tokatlı, *Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973), 168-169.

³⁷ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1975), 97.

“**İmgelem**. Hayalgücü, muhayyile. Zihinde, imge ya da suretler oluşturma, algısal olmayan imge içeriklerini kurma yetisi, bu imge, suret ya da tasarımları, dış dünyadaki karşılıklarından bağımsız olarak, yeni birleşimler hâlinde bir araya getirme gücü. Algıları imgeler, tasarımlar şeklinde canlandırma, değiştirme ve yeni yapılar içinde düzenleme yetisi. Deney ya da tecrübeleri nesnelleştirme yeteneği.”³⁸

Son olarak Afşar Timuçin'in hazırladığı *Felsefe Sözlüğü*'nde terim, *imgelem*in yanı sıra *imgegücü* şeklindeki farklı bir kullanımla karşımıza çıkar:

“**İMGEGÜCÜ** (fr. *fantasie*; alm. *Phantasie*; ing. *fancy*). Dış nesnelere elde edilen imgelerin zihinde yeniden canlandırılmasını sağlayan yeti (eski anlamı). İmgeleme karşıt olarak her türlü ussal denetimin dışında alabildiğine ve tam anlamında ölçüsüz imgeler oluşturabilme yetisi. “İmgegücü” bir bakıma “imgelem”in eşanlamlısıdır, ancak ölçü tanımsızlığıyla ondan ayrılır. En olumlu anlamda imgegücü, yeniye açık, yaratmaya yönelik, hep yeni bileşimler kurmaya eğilimli imgelemi karşılar. Buna göre o her zaman çağrışım düzeninin akışını izleyerek çok değişik bileşimler ortaya koyan bir güç olarak düşünülür. (Bk. İMGE, İMGELEM)

İMGELEM (fr. *imagination*; alm. *Einbildungskraft*; ing. *imagination*). İmge oluşturma yetisi. (...) *Sunucu imgelem*, daha önce elde edilmiş bir imgenin düşünülmesini sağlar. *Yaratıcı imgelem*, kişinin yeni ya da bilinmedik imgeler oluşturmalarını sağlar ve elbette bilimlerin, sanatların, felsefenin etkin verimine kaynak olur. İmgelem büyükten çok çocukta, sağlıklıdan çok hastalıklıdan aşırı verimli olur, ancak özellikle hastalıklı verim (sanrı, masal uydurma, histeri) gerçek anlamda verimden çok uzaktır. Yaratıcı imgeleme hastalıklı imgelem arasındaki ayrım gene de çok büyük değildir.”³⁹

Yakın dönem felsefe sözlüklerimizde *imagination* teriminin yolculuğu, bize felsefe kavramlarımız hakkında genel bir izlenim sunmaktadır. Umumî temâyülün *imgelem* karşılığını tercih ettiği, bir kısım sözlük yazarının ise, kelimenin kökenindeki *imge* sözcüğünden hareketle yeni terimler türettiği gözlemlenmektedir: *İmgegücü*, *imgesel*, *imgeleme*, vb. gibi.

Hilmi Ziya Ülken, felsefe terimleri üzerine kaleme aldığı köşe yazısında, 1951 yılından bugüne şöyle seslenir:

“Her ilim bazı ana mefhumlara dayanır. Bu mefhumları açık ve seçik ifade edecek kelimelerimiz yoksa, o ilimde ilerlemek imkânsızdır. Meselâ bütün Geometri esaslı mefhumlarını gösteren sayılı birkaç kelimeye dayanmaktadır. Bunlarsız düşündüklerimizi doğru yazamayız. Başka milletlerin düşüncelerini doğru tercüme edemeyiz. Bunun için de her mefhumun belli bir kelimeyle karşılanması lâzımdır. Bir mefhum bazan filân bazan falan kelimeyle karşılanamaz. Birbirinden felsefece farklı birkaç mefhum aynı kelimeyle karşılanamaz. Vâkıa her dilin kendine göre incelikleri vardır, bunlar daima birbirine uymaz. Fakat bunun böyle olması mefhumlar arasındaki derin, hattâ ufak farkların hiçe sayılmasına sebep olamaz.”⁴⁰

Ülken'in sarahaten mazeret kabul etmediğini ifade ettiği bu dil meselelerinde, felsefe dilinin önemine dair vurguyu yukarıdaki alıntıda görüyoruz. Bundan bir yıl sonra dönemin Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin felsefe terimleri hakkında gerçekleştirdiği konuşmada, aynı meseleye nasıl değindiğini görelim:

³⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (Ankara: Ekin Yay., 1996), 278.

³⁹ Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: BDS Yay., 1994), 139-140.

⁴⁰ Hilmi Ziya Ülken, “Felsefe Terimleri”, *Yeni Sabah* (6 Ağustos 1951), *Felsefe Dili Olarak Türkçenin Gelişim Aşamaları ve Felsefe Sözlüklerimiz (1851-1952) I*, (yay. haz.) Recep Alpyağıl (İstanbul: İz Yay., 2015), 1129.

“Her şeyden evvel şunu beyan etmek icabeder ki, Türk diline birtakım uydurma kelimeler sokulmuştur ve maa-
lesef uydurmacılık hakikat olarak karşımızdadır. Son Dil Kurumunun Kurultayında Millî Eğitim Bakanı olarak
konuştuğum zaman okullarımızda çocuklarımıza uydurma kelimeleri okutmıyacağız ve okutamıyacağız ve bu
itibarla Dil Kurumu ilmî yollardan çalışarak bize birtakım malzeme verirse bunlardan istifade edemeyeceğimizi,
bilâkaydüşart Dil Kurumunun imal ettiği kelimeleri kitaplarımıza almıyacağımızı beyan etmişim.”⁴¹

Dönemin Millî Eğitim Bakanı'nın isteğinin hilâfına, felsefe terimlerinden jeoloji terimlerine, ilk, orta ve lise öğretim kitaplarında Dil Kurumu'nun belirlediği terimlerin nüfûz etmeye başlamasının nedeni merak konusu olabilir. Ancak bu önemli sorunun cevabı, ayrı bir çalışmanın konusu olacak kadar geniş bir değerlendirmeyi gerektirir. Dolayısıyla burada yalnızca soruyu yöneltmekle ve bu mühim mesele üzerine düşünmeyi hatırlatmakla iktifâ edeceğiz. Bu noktaya kadar sürdürdüğümüz çabanın amacı, *imagination* teriminin Türkçedeki karşılıklarından en kapsayıcı olanına işaret ederek tercihimizin sebebini temellendirmektir. *Imagination* teriminin, en geniş anlamı kapsayacak şekilde şümüllü bir karşılığını tercih etme gayretimizin sebebi ise, Kant'ın bu kavramı kullanımı incelendiğinde anlaşılabilir. Bundan sonraki son bölümde, muhayyile melekesinin, Kant'ın eleştirel felsefesindeki yeri ve önemini ele alarak yetinin sorumluluk alanına işaret etmeye çalışacağız.

2. Kant'ın I. Kritik'inde Muhayyile Melekesi

Muhayyile melekesi Kant'ın eleştirel felsefesinde her alana nüfuz ettiği gibi, eleştiri öncesi dönemde de önemli bir yeri vardır. Bu nedenle *Kant Lexicon*'da *muhayyile yetisinin* anlamına, Kant'ın, kelimeyi eleştiri öncesi dönemdeki kullanımıyla eleştirel dönem kullanımı birbirinden ayrılarak yer verilir. Buna göre kritik öncesi dönemde kelimenin daha dar bir manada, muhayyilenin genel işlevlerine yani *algı*, *hafıza*, *sezgi* gibi konulara hasredilerek kullanıldığından bahsedilir. Bu bakımdan da kelimenin ilk kullanımları, *Einbildungskraft* teriminin manasına değil; *Phantasie* ve *Bildungsvermögen* (nakşetme/resmetme kuvveti/kapasitesi) terimlerinin manalarına daha yakındır.⁴² Makkreel, Kant'ta *nakşetme kuvveti* olarak yer verdiğimiz bu yetenekle ilgili olarak, verili olan nesnelere ilişkilendirildiğinde, *Bildungskraft* (*resmetme yetisi*)'a; verili olmayan nesnelere ilişkilendirildiğinde ise *Einbildung*'a (*hayal/canlandırma*) ulaşılabileceğini ifade eder.⁴³ Bununla ilgili olarak bir başka yerde Makkreel, *muhayyile yetisinin*, *Abbildung* yani 'şimdi'de oluşan temsillere form verme özelliğini taşıdığını, öte yandan *Nachbildung* yani geçmişi, şimdide yeniden üreterek temsil etme özelliğini taşıdığını ve son olarak *Vorbildung* yani geleceği kapsayan imge üretimi olarak da kategorize edilebileceğini ifade eder.⁴⁴ Kant'ın kritik öncesi dönemde, muhayyile kullanımı ana hatlarıyla yukarıda yer

⁴¹ Tevfik İleri, “Felsefe Terimleri”, *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, (B: 14, 8.12.1952), 159-161, *Felsefe Dili Olarak Türkçenin Gelişim Aşamaları ve Felsefe Sözlüklerimiz (1851-1952) I*, (yay. haz.) Recep Alpyağıl (İstanbul: İz Yay., 2015), 1155.

⁴² Julian Wuerth (ed.), *The Cambridge Kant Lexicon* (Tennessee: Cambridge University Press, 2021), 235.

⁴³ Rudolf Makkreel, *Imagination and Interpretation in Kant: The Hermeneutical Import of the Critique of Judgment* (Chicago: University of Chicago Press, 1990), 13.

⁴⁴ Rudolf Makkreel, “Recontextualizing Kant's Theory of Imagination”, ed. Michael L. Thompson, *Imagination in Kant's Critical Philosophy* (Berlin: De Gruyter, 2013), 206.

verdiğimiz gibidir. *A Kant Dictionary*'de ise, Kant'ın kritik öncesi döneminde, muhayyile melekesinin, *illüzyon* ya da *sofistikasyon* gibi negatif içerikli kelimelerle yan yana anıldığı ve duyu (Alm. *Sinn*, İng. *sense*)dan ayrılarak kullanıldığı ifade edilir.⁴⁵

Kant'ın kritik dönem felsefesine gelecek olursak, burada muhayyile yetisi; kişinin içinde yer alan bütünlük kurucu bir güce işaret eder.⁴⁶ Muhayyilenin bir yeti olarak en önemli görevi, tecrübeden gelen çokluyu (manifold) bütünlemek ve yeniden kurmaktır.⁴⁷ Muhayyile melekesinin, Kant'ın eleştirel felsefesi içindeki işlevi *I. Kritik*'in "Aşkınısal Analitik" bölümünün A baskısında, "sezginin çoklusu ile saf tamalgının zorunlu bilgisinin koşullarını birleştiren, insan ruhunun temel bir yetisi" olarak nitelendirilir.⁴⁸ Hissetme ve müdrikeyi birbirine bağlayan bir köprü işlevi görmekten öte bir göreve sahip olan bu yeti, bilginin elde edilmesinde hayati bir önem arz eder. Kant, eleştirel felsefesinin *teorik* bölümünü tesis ederken, kelimenin Yunancadaki karşılığıyla kendi felsefesine "yüksekçe bir yerden çıkıp bakmış, seyretmiş" gibidir. Kant felsefesine dair sürekli olarak vurgulanan "kuruluş" ifadesinin sebebi, Kant'ın yukarıdan bakar gibi şekillendirdiği *nizamî topoğrafyada* hem teorik hem pratik bakımdan yürüttüğü *yeni inşa faaliyetidir*. Bu sistem içerisinde filozof, nesneyi ve ona dair bilgimizi yeni baştan kurar. Kant'a göre nesne, düşüncede *inşa edilen* ve *kavranan* bir şeydir. Nitekim bu arkitonik yapı da bir fabrika gibi verileri işleyen ve nesneyi üreten bir yapı arz eder. Kant bu esnada, deneyimi inşa eden unsurların ilkelerini de belirler. Zira deneyimi inşa eden unsurlar bilinirse, bu unsurlar cinsinden neyin bilinemez olacağı da ortaya konulabilir. Sistem içerisinde her yeti birbiriyle bağlantılı olarak düşünülebilir.

Kant'ın eleştirel felsefesi içerisinde akıl, müdrike ve muhayyile yetisi, tek başlarına çoğunlukla herhangi bir ürün ortaya koymaya muktedir değildirler. Bilme faaliyetinin gerçekleşmesi, pasif olan malzemenin -kendisi aracılığıyla tecrübî olan- (Alm. *Anschauung*), insanın bilme süreçlerine ilk kez katıldığı hissetme yetisiyle (Alm. *Sinnlichkeit*) başlar. Bu malzemeyi, kendisini işleyip bilgi haline getirecek olan müdrikeye tanıtmak gerekir. Müdrike, onu kategoriler altına alarak kavramda tanınır hale getirir. Ancak müdrikenin kavramları olan kategoriler, *safve a priori*dir ve bu bakımdan ondan yapıcı farklı olan, tecrübe ürünü malzemeye nasıl bağlanacağı sorulmalıdır. Burada Kant'ın *şematizm* olarak isimlendirdiği faaliyetle, tecrübî olanı müdrikeye, tabiri caizse *tercüme eden* muhayyile yetisinin bir başka yönü, önemli bir vazife üstlenir.

Kant'ın eleştirel felsefesinde muhayyile melekesinin işlevlerinin çokluğu, ondan sonra gelecek olan filozoflarca, bilindiği üzere, "kurucu olmak", "köprü görevi görmek", "düzenleyici olmak" ya da "sentez faaliyetini sürdürmek" gibi pek çok yönden ele alınarak irdelenmiştir. Biz de bu başlık altında Kant'ın, deneyimin olanağına ve nesnelerin bilgisinin olanağına dayanak olarak gösterdiği üç öznel bilgi kaynağından birisi olarak muhayyile yetisini ele alacağız.⁴⁹ Muhayyile yetisi, Kant'ın kritiklerinde farklı terkiplerle anılır: *Üretici muhayyile yetisi*, *önceden canlandıran muhayyile yetisi* ve *yeniden kuran muhayyile yetisi* gibi...

⁴⁵ Howard Caygill, *A Kant Dictionary* (Oxford: Blackwell Publishers, 1996), 247.

⁴⁶ *KRV*, [A 101-104].

⁴⁷ *KRV*, [A 125].

⁴⁸ *KRV*, [A 124/125].

⁴⁹ *KRV*, [A 116].

Örneğin, Kant muhayyile yetisinin kendisi bir a priori sentez yetisi olduğu için, onu üretken (*Alm. produktiven*) muhayyile yetisi olarak adlandırır.⁵⁰ Kant'a göre muhayyile yetisi aynı zamanda, bilginin oluşturulmasında özsel ve neredeyse onu önceden-canlandıran (*prefigürative*) bir boyut olarak görme ve inşa etme işlevini yerine getirir.⁵¹ Buna göre muhayyile melekesi, yaratıcı bir faaliyet olarak tecrübeye konu olmayan noktalarda da faaliyet gösterir. Bundan sonra, muhayyilede gerçekleşen üçlü sentezin işlevleri ayrıntılandırılacaktır. Kavramın üç katlı terkiibini sırasıyla, sezgide tamalgının sentezi, muhayyilede yeniden üretimin sentezi ve kavramda tanımanın sentezi şeklinde bölümleyerek inceleyeceğiz.

Kant, sezgide tamalgının sentezini (*Alm. Von der synthesis der Apprehension in der Anschauung*) ele almadan önce şöyle bir ifadeye yer verir: "... okur, bu noktaya dek süren bulanıklıklardan ötürü geri çekilmemelidir, çünkü bunlar henüz üzerine hiç ayak basılmamış bir yolun başlangıçlarında kaçınılmaz olsalar da, umuyorum ki sözü edilen kısımda tam bir *iç görü* (*Alm. Einsicht*) noktasına dek aydınlatılacaktır."⁵² Kant'ın, deneyimin olanağının a priori temellerine dair açtığı başlığın son cümlelerinde bu ifadeye yer vermesi, bir iddia olarak okunabilir. Biz de bu iddiadan hareketle, kavramın tesisi ve üç katlı terkiibini muhayyile melekesinin işlevleri kapsamında ele alacağız.

Kant'a göre, bütün bilginiz, iç duyunun biçimsel koşulu olan zamanın altında durur. Her sezginin, kendi içinde bir çoklu kapsadığının anlaşılması için ardışık anların varlığının kabul edilmesi ve bu noktada tek bir anın ya da tek bir anda kapsanma fikrinin taşınmaması gerekir. Kant bu durumu şöyle ifade eder: "Bu çokludan sezginin birliğinin doğabilmesi için, ilkin bu çokluğun içerisinden geçerek daha sonra onu bir araya bağlamak gerekir."⁵³ Kant'ın tamalgının sentezi olarak adlandırdığı faaliyet tam olarak budur. Sezgideki çokluğu ayırmsamak ve ardından sentez faaliyetine tâbi tutarak tek bir temsilde bir araya getirmektir. Öyleyse bu katmanda denilebilir ki, bir *terkip* ve *ihzisar etme* faaliyeti söz konusudur.⁵⁴ Kant'a göre, *bilinebilir* olmanın temelinde yatan faaliyet bu noktada yani sezginin çoklusunun sentezinde başlar. Ardından yine muhayyile marifetiyle, her bir ardışık âna taşınarak devam eder.

Kant, muhayyile yetisinin, nesnenin yokluğunda da onu zihinde canlandıran bir faaliyet yürüttüğünü ifade etmişti. Buna basit bir şekilde *sentez* faaliyeti denilmekteydi. Muhayyilede yeniden üretimin sentezi (*Alm. Von der Synthesis der Reproduktion in der Einbildung*) ise, belirli bir kalıcı kuralın varlığını varsayarak temsilin çoklusunu bu kural altına alma faaliyetidir.⁵⁵ Bu yeniden üretimin sentezinde a priori ilkelerden hareketle birlik faaliyeti gerçekleştirilecektir:

"Bu çağrışım/birlik kurma kudreti, Kant'a göre, yeniden üretici tahayyül gücünün aşkınlığının kanıtıdır. Bu, daha ilk bakışta tahayyül ırmağının ve onun gücünün doğasının kaos ve belirsizlikten ibaret olmadığını bize

⁵⁰ *KRV*, [A 124].

⁵¹ John Rundell, "Yaratıcılık ve Yargı: Akıl ve Tahayyül Gücü Üzerine Kant", *Tahayyül Gücünü Yeniden Düşünmek: Kültür ve Yaratıcılık*, çev. Ertuğrul Başer (İstanbul: Ayrıntı Yay., 1999), 134.

⁵² *KRV*, [A 98].

⁵³ *KRV*, [A 99].

⁵⁴ Ahmet Ayhan Çitil, *Kant Okumaları Birinci Kritik* (İstanbul: Dergah Yay., 2021), 131.

⁵⁵ *KRV*, [A 101].

temin eden şeydir. Yeniden üretici veya çağrışımçı tahayyül gücü, *a priori* ilkelere göre işler; bu ilkeler olmasaydı, Kant'a göre deneysel tahayyül gücü "hiçbir zaman kendi gücüne uygun bir alıştırma şansı bulamayacak ve zihnin içinde gizlenmiş, kendini ele vermeyen bir ölü gibi orada kalacaktı."⁵⁶

Yukarıdaki pasajdaki son cümle, Kant'ın *I. Kritik*'inin A 101. paragrafında yer alır. Bu ibareye daha sonra B basımında rastlanmayacaktır. Öte yandan birlik kurma faaliyetinin kendisi, herhangi bir ifadeye ihtiyaç duyulmaksızın yeniden üretici tahayyül gücünün önemine ve aşkınlığına işaret eder.

Muhayyile yetisi, yeniden üretimin terkibi faaliyetini, deneyimi önceleyerek a priori zemin üzerine kurmuştur. Bu durumu Kant, çeşitli örnekler vererek izah eder. Örneğin; "belirli bir ad kimi zaman şu kimi zaman bu şeye verilecek olsaydı ve burada tezahürlerin kendiliklerinin altında yer aldığı belirli bir yasa bulunmasaydı, o zaman hiçbir tecrübî/ampirik yeniden üretim sentezi yer almazdı."⁵⁷ Dolayısıyla denilebilir ki, bu a priori zemin olmaksızın, muhayyilede yeniden üretimin sentezi mümkün değildir. Bu zemini sağlayan ise, tamalgı (*apprehension*)dır. Bu nedenle, yeniden üretimin sentezi ile tamalgının sentezi birbirine bağlıdır.⁵⁸

"[Saf muhayyile yetisi vasıtasıyla] bir yandaki çok yönlü sezgiyle, diğer yandaki saf idrakin zorunlu birlik şartını bağlantıya geçiririz. Bu iki uç, yani duyarlılık ve anlayış gücü, tahayyül gücünün aşkın işlevi üzerinden dolaylanarak, birbirleriyle zorunlu bir bağlantı içinde olmalıdır, aksi taktirde duyarlılık, çeşitli görünüşler husule getirmesine rağmen, hiçbir deneyim sağlanamayacaktır. Fiili deneyim, belirli kavramların, şu deneyimin önceki birliğini ve onunla birlikte de deneysel bilginin nesnel geçerliliğini mümkün kılan belirli kavramların tanındığı bir uğrak içerir."⁵⁹

Muhayyile yetisinin, "insan ruhunun aslî melekesi" olarak adlandırılmasının sebepleri yukarıda alıntıladığımız uzunca pasajda Kant tarafından ortaya konulmaktadır. Bu yeti harekete geçmezse, ne tecrübeden edindiğimiz çoklunun karşılık geleceği kavramı tanıma ne yeniden üretme ne birlik/çağrışım kurma ne de art ardılığı yakalama söz konusu olacaktır. Öyleyse bizatihi bilginin varlığından ve üretiminden söz edilemeyecektir, denilebilir. Ancak bu ifademizden, muhayyile yetisinin salt bilgi üreten bir meleke olduğu çıkarılmamalıdır. Castoridas'ın ifadesiyle söylersek, "tahayyül mahsulü anlamlandırma kavramına 'yaslanan' bir Kant okumasına göre bilgi, temsil/tasavvur oluşturma etkinliğini de içeren ama işlevsel olarak buna indirgenemeyecek bir tahayyül-mahsulü yaratım süreci üzerinden oluşturulur."⁶⁰ Bu bağlamda muhayyile yetisinin aslî kuvveti olan yaratım yönü göz ardı edilmemelidir.

Kant muhayyilede yeniden üretimin sentezini ele alırken, düşüncede bir çizgi çizmekten bahseder. Buna göre zihinde var olan çoklu temsilin ve bunu bir arada tutan zamansal ve mantıksal art ardılığın korunması gerekmektedir. Kant bu durumu özlü bir şekilde şöyle ifade eder:

⁵⁶ Rundell, "Yaratıcılık ve Yargı: Akıl ve Tahayyül Gücü Üzerine Kant", 135.

⁵⁷ *KRV*, [A 102].

⁵⁸ *KRV*, [A 103].

⁵⁹ *KRV*, [A 106].

⁶⁰ Cornelius Castoridas, *The Imaginary Institution of Society*, çev. Kathleen Blamey (Cambridge: The Mit Press, 1998), 126.

“Ama eğer önceki temsilin düşüncesini (çizginin ilk bölümlerini, önceki zaman bölümlerini ya da birbiri ardına tasarlanan birimleri) her zaman düşünceden düşecek ve onları bir sonrakine ilerlerken yeniden üretmeyecek olursam, hiçbir zaman tam bir temsil, o sözü edilen düşüncelerin tümü, giderek uzay ve zamanın en saf ve en ilk temel temsilleri bile ortaya çıkmazdı.”⁶¹

Kant, muhayyile yetisinin bu aşkınsal faaliyeti ile tüm bilgilerimizin yalnızca resimsel karşılıklarına değil ama saf a priori bilgilerin imkanının zeminine dair de bilgi içerdiğini ifade eder. Bülent Gözkan bu durumu, *Kant'ın Şemsiyesi* adlı eserinden alıntıladığımız pasajda şöyle özetler:

“Hayal gücü, hissetme yoluyla edinilen temsillerin canlandırılması, onların birbirine bağlanması ve anlama yetisinin saf kavramları altına getirerek yargı fiilinde nesne olarak tutulmalarını sağlayan bu işleviyle hissetme ile düşünme yetileri arasında durur ve onları birbirine bağlar. Kant, hayal gücünün bunu mümkün kılan faaliyetine, “yeniden üretimin sentezi” adını vermektedir. Bu yanı sıra hayal gücünün görevi, kendisi *resimsele* olmayan kavramla, *resimsele* olan, ama kavramsal olmayan görünümün bağlantısını kurmaktır.”⁶²

Muhayyile melekesi, a priori bir sentez yetisi olmanın yanı sıra *yeniden üreten ve kavramda tanıyan* bir yetidir. Tüm bu özellikleri ile deneyimi olanaklı kılan da yine odur. Zira Kant'a göre, bu aşkınsal işlev olmaksızın nesnelere kavramları (Alm. *Begriffe von Gegenständen*) bir deneyimi oluşturmak için bir araya gelemezler.⁶³ Müdrikeden kategorilere, akıldan nesnenin tüm kuruluş aşamalarına kadar Kant'ın, geriye doğru yürüttüğü bu faaliyet, her bir işlevi birbirinden ayırarak konumlandığı bu sistem, onun eleştirel felsefesindeki tüm merkezî kavramlar için aynı çabayla sürdürülmüştür. Bu noktada, üçlü sentez faaliyetinin son halkası olan *kavramda tanımanın sentezini* (Alm. *Von der Synthesis der Rekognition im Begriffe*) ayrıntılandırarak, Kant'ın eleştirel felsefesini incelerken ortaya çıkan birkaç soruya cevap arayacağız. Bu sorular; “Sistemin işleyişi ile ilgili olarak bize sunulan süreçlerin a priori zorunlu olarak faaliyet gösterdiğini nasıl biliriz?”, “Bilme yetilerinin varlığını ortaya koyan zeminin bilgisine tecrübî olarak ulaşabilir miyiz?”, “Kant'ın eleştirel felsefesinde, saf sezgisel verinin hissedilmesi yoluyla başlayıp müdrike, muhayyile ve akıl yetilerinin iş birliği ile ‘inşa edilen nesne’ için sentez faaliyeti ne ifade eder?” şeklindedir.

Bahsi geçen üç katmanlı bilme faaliyetinin ortak noktası *terkip faaliyeti*dir. Bu terkip faaliyetinin neticesinde bir temsil ortaya çıkacaktır. Uzay ve zaman, saf a priori sezginin bir çoklusunu kapsarlar.⁶⁴ Sentezleme faaliyeti de bu noktada başlar. Kant'ın, a priori zorunlu unsurların (zaman ve mekân) var olduğu bir zeminde gerçekleştiğini ifade ettiği bu faaliyet muhayyile melekesi vasıtasıyla icra edilir. Temsiller, zihnin idrak koşullarına ait oldukları için, eş deyişle nesnelere temsilleri kategoriler altına yerleştirildiği için her zaman bir sentez faaliyetine ihtiyaç duyulur. Öte yandan Kant, aksi bir durum gerçekleştiğinde de -çünkü akıl için bu durum da söz konusudur- bilginin nesnesiz kalacağını belirtir.⁶⁵ Ancak bu durumda da nesnesiz bir temsilin imkânı olmadığı için, böyle bir temsilden bahsedilemeyecektir. Öyleyse kavramda tanımanın sentezi neticesinde ortaya çıkacak temsillerin tecrübeye konu olan bir yanlarının, bir başka deyişle nesnelere olmaları gerekmektedir. Kant'ın ifadesiyle sentez faaliyetine şöyle dikkat çekilir: “Genel olarak sentez,

⁶¹ *KRV*, [A 103].

⁶² H. Bülent Gözkan, *Kant'ın Şemsiyesi - Kant'ın Teorik Felsefesi Üzerine Yazılar* (İstanbul: YKY Yay., 2018), 56.

⁶³ *KRV*, [A 124].

⁶⁴ *KRV*, [A 77/ B 103].

⁶⁵ *KRV*, [A 110].

(...) yalnızca muhayyile yetisinin, *ruhun* kör ama yine de vazgeçilmez bir işlevinin ürünüdür, ne olursa olsun onsuz hiçbir bilginiz var olamaz.”⁶⁶ Bu alıntıda ruhun kör ama vazgeçilmez işlevinden kasıt, muhayyile yetisidir. Sentez faaliyetinde bir diğer önemli yeti ise, kavramlara bu sentezi veren müdriktir. Böylelikle bilgi tesis edilmiş olur. Bu bakımdan Kant'a göre aslında sentez faaliyeti, bilginizin ilk basamağı olarak düşünülebilir.⁶⁷

Terkip faaliyeti, ortak bir birlik zeminini oluşturarak Kant'ın ifadesiyle temsillere ait nesnelere dolaysızca sezgi yoluyla teşekkül etmesini sağlar. Öyleyse burada muhayyileye ait bir canlandırma faaliyeti söz konusudur. Muhayyile, kendisi bizatihi duyumsamada mevcut olmayan nesnenin sezgisel karşılığını, hissetmede temsil edebilme yetisidir.⁶⁸ Buradan hareketle temsil ve nesne arasındaki ilişkiyi irdelediğimizde, birbirini inşa eden bir müteakabiliyet gözlemleriz. Buna göre denilebilir ki, ne mutlak bir şekilde temsil nesneyi ne de nesne temsili kurmaktadır. Bu noktada bir *hem-hem de* hâli söz konusudur. Bir başka yönden sentez faaliyeti, art ardalığın zihindeki idraki için önem arz eder. Örneğin, birbirini takip eden bir çoklu, nicelik kategorisi altında sayısal bir art ardalık olarak bütünlük içerisinde anlamlandırılır. Nicelik kategorisi altındaki 'sayı' şemasında birlik zorunlu olarak tezahür eder:

“Saf terkip, evrensel olarak temsil edildiğinde, kavrama yetisinin saf kavramını verir. Bu saf terkipten *a priori* terkip edilmiş birliğin bir zeminine dayanımı anlıyorum; böylece sayı sayma işi (başlıca büyük sayılarda kolayca görüldüğü gibi) kavramlara göre bir sentezdir, çünkü ortak bir birlik zeminine göre (örneğin Onluk'a göre) yer alır. Bu kavram altında öyleyse çoklunun terkipte birliktir.”⁶⁹

Sayının, nesnesi ile kâim olduğu bu evrende Kant, söz konusu sayma işleminin gerçekleştirilebilmesi için birebir bir eşleşmenin gerekliliğinden bahseder. Zira, bu yolla sayısı belirlenen bir çokludan ancak görüsel karşılığın nicel ciheti olarak söz edilebilir.⁷⁰ Böylece kavram, yukarıda da bahsettiğimiz üzere, nicelik kategorisinin şeması olan 'sayı' altında tanınır, terkip olunur ve nihayet nesne olarak bilinir.

Kant'ın, kavramda tanımanın sentezi olarak adlandırdığı faaliyeti daha anlaşılır kılmak için onun üzerinde durduğu birkaç noktaya değineceğiz. Kant bu başlığın altında öncelikle şuna dikkat çeker: “Düşündüğümüzün bir an önce düşündüğümüz ile tam olarak aynı olduğunun bilinci olmasaydı, temsiller dizisindeki tüm yeniden üretim boşuna olurdu.”⁷¹ Zira burada bilincin sağlayacağı birlikten yoksun olma halinin ortaya çıkacağı muhakkaktır. Bu nedenle her seferinde yeniden üretilen, yeni bir temsilden bahsediyor olurduk. Bu da temsillerin çoklusunda (*manifold*) bir birliğe kavuşamama haline sebep olurdu. Böylece Kant'ın birincil önem atfettiği temsillerin birliğinden de bilgi birikiminin muhafazasından da söz edilemezdi. Her şey, her an yeniden kurulur ve birbirine bağlanmadan kaybolurdu. Kant'ta, -zihnin bir işlevi olarak hafızadan bahsedilmemesi de göz önünde bulundurulursa- bunun temelde daha büyük bir soruna yol açması beklenebi-

⁶⁶ KRV, [A 78/ B 104].

⁶⁷ KRV, [A 78/ B 104].

⁶⁸ KRV, [B 151].

⁶⁹ KRV, [A 78/ B 104].

⁷⁰ Çitil, *Kant Okumaları*, 133.

⁷¹ KRV, [A 104].

lirdi. Ancak Kant, muhayyile melekesinin yürüttüğü sentez faaliyetini, hafızanın yerine de ikame etmiş gözükmektedir. Bir şeyi birlik içinde düşünmenin ve onun hakkında birlik içinde konuşmanın yani *dilde terkibi* sağlamanın yolu art ardalığın takipçisi olarak sayı şemasından geçer. Kant, sayı kavramının bilinebilirliği ile ilgili şu ilkeye dikkat çeker: “Eğer sayarken benim için şimdi, duyunun önünde yüzen birimlerin art arda birbirlerine eklendiklerini unutacak olursam, o zaman birin bire bu ardışık eklenişi yoluyla bir çokluğun üretilmekte olduğunu ve dolayısıyla da sayıyı bilmem olanaksız olurdu; çünkü sayı kavramı yalnızca sentezin bu birliğinin bilincinden oluşur.”⁷²

Kant, başlangıçta varlığını bir yasa gibi ortaya koyduğu *kavram* sözcüğü ile ilgili olarak da bahsi geçen geriye doğru açıklama faaliyetine bu noktada yer verir: “... bir bilinç adım adım sezileni, çokluyu ve bundan sonra yeniden üretileni, tek bir tasarıma birleştirendir.”⁷³ Kavram da bu birliğin bir ürünüdür. Bir adım daha ileri giderek, bir şeyin bir birlik içinde düşünülmesinin, söz konusu şeyin düşüncede var kılınması anlamına geleceği de ifade edilebilir.⁷⁴ Böylece kavramlardan nesnelere doğru bir geçiş ve nesnenin bilgisinin imkânı da olanaklı hale gelecektir. Bu noktada Kant, önemli bir soru ile nesne hakkındaki bilgimizi, bir *X* (nesne) olarak yeniden kurar: “Öyleyse bilgiye karşılık düşen ve bu yüzden o denli de ondan ayrı olan bir nesneden söz edildiğinde bundan ne anlaşılacaktır? Bu nesnenin yalnızca genelde bir şey=*X* olarak düşünülmesi gerektiği açıktır, çünkü bilginin dışında elimizde bu bilginin karşısına koyulabilecek, ona denk düşen hiçbir şey yoktur.”⁷⁵ Bu noktada Kant'ın, sayı şemasının üzerinde durmasının nedeni daha iyi anlaşılacaktır.

I. Kritik'in başından beri sentetik a priori yargıların imkânı ve sınırları üzerinde durulur. Böylece metafiziğe, *aklın sınırları dahilinde* yeni bir sınır çizilmesi amaçlanmaktadır. Matematikğin yargıları, sentetik ve a priori hüviyetiyle *aklın sınırları dahilinde* metafizik zemini sağlayan türdendir. Matematiksel yargılar, “bize bilgi vermekle beraber doğrulanabilmeleri duysal deneyime gerek duymamaktadır. Kant'ın ‘saf görü’ olarak adlandırdığı bir mekânda inşa edilebilen nesnelere itibarıyla doğrudurlar.”⁷⁶

“Kant'a göre, muhakeme faaliyeti içerisinde kavranılan nesnelere tesis ve idraki ancak bir yanıyla saf, bir yanıyla da ampirik olan çoklunun terkip edilmesi üzerinden mümkün olabilmektedir. Yani *a posteriori* nesnenin idrakinde, görüsel karşılıkların, içsel hissin zaman formuna tabi olarak mevcut olan (bir yanıyla saf, bir yanıyla ampirik olan) çoklunun, muhayyilenin (zamanın saf belirleniminden ibaret olan) saf kalıplarına dayanılarak üretilen resimler vasıtasıyla terkip edilerek ortaya çıkarılması şarttır.”⁷⁷

Bu yargı türü, sentetik a prioridir. Böylelikle metafiziğin bir bilim olarak teşekkülü söz konusu olur. Matematik ve metafizik ilişkisinden, bir şeyin nicelik kategorisi altına alınmasına geri dönecek olursak;

⁷² *KRV*, [A 104].

⁷³ *KRV*, [A 104].

⁷⁴ Çitil, *Kant Okumaları*, 130.

⁷⁵ *KRV*, [A 105].

⁷⁶ Çitil, *Kant Okumaları*, 14.

⁷⁷ Çitil, *Kant Okumaları*, 76. [A. Çitil'in ‘tikel a posteriori nesne’ olarak kavramsallaştırdığı bu hususa dair ayrıntılı bir değerlendirme için; *Tikel A posteriori Nesnenin Tesis ve İdraki* bölümüne bakınız: 77-84.]

Kant'a göre bu tamalgının sayısal birliği, a priori olarak tüm kavramların temelinde yatar, tıpkı uzay ve zaman çoklusunun hissetmenin sezgilerinin temelinde a priori yatması gibi.⁷⁸ Bu kabul ise, bilginin evrenselliğinin teminatıdır.

Kant, bu süreçte adım adım üretilen bir temsilden bahseder. Bu temsilin üretilmesini sağlayan yegâne unsur, onu her üretimde yeni bir şeymiş gibi tanımlamayan, bilinçte ona bir birlik veren faaliyeti ise *kavramda tanımanın sentezi* olarak adlandırır. Özetle; Kant'a göre yeniden üretilen temsil ve o anda mevcut temsilin *aynılığının idraki* ile bir kavramın teşekkül etmesi mümkündür.⁷⁹ 'Bir nesne, bir kavramın altında kapsanır.' ilkesinden hareketle Kant, kavram ile nesnesi arasında bir türdeşlik olması gerektiğini ifade eder. Buna göre bir tabağın tecrübî kavramının, bir dairenin arı geometrik kavramı ile türdeş olması gerekir. Çünkü arı geometrik kavramda *düşünülebilir* olan yuvarlaklık imgesi, tecrübî kavramda *sezilebilir/ duyusallaştırılabilir*.⁸⁰ Bu sayede *kavramda tanımanın sentezi* şematizm faaliyeti yoluyla gerçekleşir ve nesnenin bilgisine ulaşılır. Kant, buraya kadarki tüm faaliyeti bir ilişki ve birlik içinde sunacağını ifade ederek, şunları söyler:

"Genel olarak deneyimin olanağına ve nesnelere bilgisi olan olanağına dayanak olan üç öznel bilgi kaynağı vardır: *Duyu, muhayyile yetisi ve tamalgı (apperception)*; bunlardan her biri empirik olarak, eş deyişle verili tezahürler üzerine uygulaması içinde irdelenebilir. Ama aynı zamanda bu empirik kullanımın kendisini olanaklı kılan *a priori* öğeler ya da temellerdir. *Duyu* tezahürleri empirik olarak *algıda* temsil eder, *muhayyile yetisi* aralarında bağ kurmada (çağırışım ve yeniden üretmede), *tamalgı* ise bu yeniden üretilmiş temsillerin, onların verilmesini sağlayan tezahürler ile özdeşliğinin *empirik bilincinde* ve dolayısıyla *tanımada*."⁸¹

Son olarak, modern dönem filozofları tarafından muhayyile melekesinin yorumlanışına, belirli isimler ekseninde değinmek istiyoruz. Kant'ın, muhayyile yetisi hakkında eleştirel döneminde ortaya koyduğu önemli noktalardan bir tanesi; bu yetinin, zaman ve mekânda faaliyet göstermesi ve aynı anda zaman ve mekânı da inşa etmesidir. Eş deyişle, tecrübî olmayanın muhayyilede üretimini sağlayan ve tecrübenin, kendisinde gerçekleştiği zaman ve mekân formlarını da her an kuran ve bir sonraki âna taşıyan hayal gücünün kendisidir. Deleuze, muhayyilenin bu yönünü şöyle ifade eder: Kant'ın transandantal adını verdiği hayal-gücü, hayal etme işinin bir mekânı ve bir zamanı belirlediği eylemdir – ya da alımlamanın senteziyle ve yeniden-üretim senteziyle bir mekânı ve zamanı belirlemektir.⁸² Muhayyile melekesi, bir yönüyle zamanın ve mekânın da belirleyicisi olarak *kurucu* bir unsurdur. Öte yandan zaman ve mekânda yeniden üretileni sentezleyen *birleştirici* bir unsurdur. Bu *sentez faaliyeti*, aynı zamanda hafızanın işlevini de yerine getirmektedir. Zira, şimdiki bir sonraki ana taşıyan da muhayyile yetisidir. Rundell muhayyileyi, "Kant'ın keşfettiği gibi tahayyül kudreti, aklın ve anlayış gücünün yardımcısı veya mecrası filan değildir; daha çok 'insan

⁷⁸ KRV, [A 108].

⁷⁹ Çitil, *Kant Okumaları*, 131.

⁸⁰ KRV, [A 137/ B 176].

⁸¹ KRV, [A 115].

⁸² Gilles Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders*, çev. Ulus Baker (İstanbul: Kabalcı Yay., 2007), 91.

ruhunun', aşkın tahayyül gücü olarak adlandırılabilir, 'indirgenemez bir boyutu'dur.'⁸³ şeklinde tanımlar. Muhayyile melekesi bu işlevini zaman formu üzerinde gerçekleştirir.⁸⁴

Muhayyilenin bu özel konumuna ise Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders* adlı eserinde şu şekilde yer verir:

“Sentez hayal gücüne gönderir; o hayal gücünün bir edimidir. Hayal gücünün bu edimi acayıptır. Ne demek istediğine bakın: Bir mekânı ve bir zamanı gerçekte iki görünümüyle belirlerim –parçaların alımlanması ve parçaların yeniden üretilmesiyle. Oysa Kant'a göre hayal etmek imgeler imal etmek demek değildir, orada bulunmayan Pierre'i düşünmek değildir. Hayal etmek, mekân ile zamanın içinde bir mekân ile bir zaman belirlemek demektir. Gerçekten ampirik bir hayal gücü de vardır. Ampirik hayal etme, Pierre orada değilken onu düşünmemdir ya da Pierre'i hayal ederim, yani rüya görürüm. Ama Kant'ın transandantal adını verdiği hayal gücü, hayal etme işinin, bir mekânı ve zamanı belirlediği eylemdir – ya da alımlamanın senteziyle ya da yeniden üretim senteziyle bir mekânı ve zamanı belirlemektir.”⁸⁵

Bu pasajla aslında, muhayyilenin bağlayıcı görevi ve muhayyilede yeniden üretimin sentezine vurgu vardır. Buna göre, sonraki an için, öncekinin sürekli olarak yeniden üretildiği ve her bir üretimin birbirine bağlandığı bir durum söz konusudur. Bir diğer önemli nokta ise, ampirik hayal gücü ile transandantal hayal gücünün birbirinden ayrılmasıdır. Buna göre, hayal etme işinde mekânı ve zamanı yeniden üreten hayal gücünün kendisidir. “Mekân ile zamanın içinde bir mekân ile zaman belirlemek” ifadesi de muhayyilenin yaratıcı faaliyetine işaret etmektedir.⁸⁶ Öte yandan aklın faaliyetini canlı kılan da tahayyül gücüdür. Bir adım daha ileri gidecek olursak, Rundell'a göre tahayyül kudretinden yoksun bir akıl, ölü bir akıl olarak nitelendirilebilir.⁸⁷

Ricoeur'e göre ise muhayyile melekesi, *birleştirici/çağrışımçı olmaktan çok yaratıcıdır, ama bir gerçekliği yeniden tasvir eden bir göndergesel boyut olarak yaratıcıdır*. Zira o, Kantçı üretici tahayyül gücünü, dil alanına dahil ettiğini ifade ederek burada beliren Kantçı modelde dilin doğurganlığına işaret eder.⁸⁸ Dünyayı anlamlandıran bir unsur olarak dil de muhayyile melekesi de bir yönüyle hem bu dünyaya ve tecrübeye ait, hem de saf zihinsel süreçlerle bağlantılıdır. Bu bakımdan dilde ortaya çıkan temsillerle muhayyile yetisi arasındaki yaratıcı korelasyon, tecrübe üstü olanla da irtibatlıdır. Tahayyülün “işlevinin metaforik önermeleri şemalaştırmak” olduğundan hareketle bir sentez faaliyetinden bahsedilebilir. Sentezin yol açtığı bu yaratıcı boyutun belirleyici ve üretici yönüne vurgu yapan Varlık, tahayyülün bir depolama mekânı olmadığını altını çizer.⁸⁹

⁸³ Rundell, “Yaratıcılık ve Yargı: Akıl ve Tahayyül Gücü Üzerine Kant”, 18.

⁸⁴ Gözkan, *Kant'ın Şemsiyesi*, 53.

⁸⁵ Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders*, 91.

⁸⁶ Cornelius Castoridas, *The Imaginary Institution of Society*, çev. Kathleen Blamey (Cambridge: The Mit Press, 1998), 120.

⁸⁷ Rundell, “Yaratıcılık ve Yargı: Akıl ve Tahayyül Gücü Üzerine Kant”, 18.

⁸⁸ Ricoeur, “Söylem ve Eylemde Tahayyül Gücü”, 176-177.

⁸⁹ Varlık, *Paul Ricoeur'de Temellük ve Tahayyül*, 26-27. [Alıntıladığımız metnin dipnotunda (41) yazar, Ricoeur'ün, Kant'ın muhayyilesine dair önemli bir değerlendirmesine yer verir: “Fakat aynı zamanda Kantçı model Ricoeur'ün gözünde yetersiz kalır, çünkü birinci *Kritik*'te üretici tahayyül, halihazırda var olan ampirik nesnelere anlayışı ile

Kant *I. Kritik*'inde muhayyile yetisine dair çok önemli bir belirlenimde bulunur. Buna göre, muhayyilenin sentez faaliyeti, “*ruhun* kör ama gene de vazgeçilmez bir işlevinin ürünüdür ki, onsuz ne olursa olsun hiçbir bilginimiz olamaz ve buna karşın onun ancak seyrek olarak bilincindeyizdir.”⁹⁰ Kant'ın, *ruhun* kör bir işlevi olarak nitelendirdiği muhayyile melekesine bu sıfatı vermesinin nedeni, elbette hissetmeye bağlı olarak, ondan gelen sezgi ile hareket etme zorunluluğunu taşımasından kaynaklanır. Zira muhayyile yetisi kendi kendine temsiller ürettiği yanılsamasına kapılırsa, bilginin olanaklı zemini kaybolacaktır. Öyleyse muhayyile yetisinin *görmesini* sağlayan *ampirik göz*, hissetmeden gelir denilebilir.

“Öyleyse insan ruhunun temel bir yetisi olarak arı bir muhayyile yetimiz vardır ki, tüm *a priori* bilginin temelinde yatar. Onun aracılığıyla bir yanda sezginin çoklusunu öte yanda arı tamalğının (*Alm. apperzeption*) zorunlu bilgisinin koşulları ile birleşme içine getiririz. İki uç, eş deyişle duyarlık ve müdrike, muhayyile yetisinin bu aşkınsal işlevi aracılığıyla zorunlu olarak bağlanmalıdır.”⁹¹

Kant'ın yukarıda alıntılanan pasajda da ifade ettiği üzere, muhayyile melekesi hem bilginin temelindeki zemin teşkil etme göreviyle hem de terkip faaliyetine sunduğu katkılarla eleştirel felsefe içerisinde merkezî bir yere sahiptir. Kant özetle; bir yanda aklın kategorileri, öte yanda ise hissetmeden gelen tezahürlerle türdeşlik içinde olması gereken; ilki kavrama, ikincisi ise sezgiye tekabül eden kavramları birbirine bağlayan üçüncü bir şeyin varlığı olarak muhayyile melekesini dile getirir.

Sonuç

Kant'ın Türkçeye çevrilmesinde dilde meydana gelen terimsel çokluk meselesi; *kullanımları*, *anlamın* önüne geçirmiştir. Bu noktada terimsel çokluk, felsefî dile bir zenginlik sağlamamakta tam tersine anlam kayıplarına sebep olduğu için felsefî tartışmalardaki derinliğin kaybolmasına yol açmaktadır. Ancak bu durumun, günümüzde halen çok kısıtlı bir çevre tarafından mesele edildiği ve daha ziyade *alfabetik* bir soruna indirgenerek üzerinde durulmadığı için, bu türden sorunların çözüme kavuşmasının zaman alacağı da belirtilmiştir. Terimsel birliğin fikrî tutarlılığa imkân tanıdığı iddiası dikkate alınacak olursa, sözlük çalışmalarının takibinin ve öneminin de anlaşılacağına işaret edilmiştir. Zira bu birliğin ancak dilde *yeniden hatırlama* eylemi ile mümkün olacağı ve bunun yolunun da kelime haznesine nüfuz edebilmekten geçtiği ifade edilmiştir. Akarsu havzasında biriken alüvyonun toprağını beslemesi gibi, insanın vârisi olduğu kelime haznesi ile hakiki bir felsefî faaliyet yürütmesinin çalışmalarının kalitesini arttıracığı üzerinde durulmuştur.

Dilde muhafazakarlık, terakki faaliyetine engel olarak görülmüş olmalı ki, var olan düşünsel havzanın muhafazası yerine yeni havzalar *yaratılmak* istenmiştir. Oysa felsefe, *yekten üretmek* değil *yeniden hatırlamaktır*. Bu sayede felsefî düşünce geleneğine bağlanmak ve bunun sürdürülmesine katkı sağlamak mümkün olacaktır. Kanaatimizce bu sorunun çözümü, *yeniden hatırlamanın* mekânı olan dilimiz ve felsefe sözlükle-

sınırlıdır; üçüncü *Kritik*'te ise üretici tahayyül öznelidir ve bu nedenle gerçeklik üzerinde hiçbir etkisi olmayan estetik zevk yargılarıyla bağlantılıdır.”]

⁹⁰ *KRV*, [A 79/ B 104]. “Die Synthesis überhaupt ist, wie wir künftig sehen werden, die bloße Wirkung der Einbildungskraft, einer blinden, obgleich unenthbehrlichen Funktion *der Seele*, ohne wir überall gar keine Erkenntniss haben würden, der wir uns aber selten nur einmal bewußt sind.” [İtalik bize ait.]

⁹¹ *KRV*, [B 125].

163 | Akın, Einbildungskraft Kavramının Türkçe Felsefe Sözlüklerindeki Yolculuğu ve Kant'ın I. Kritiği'nden Hareketle Muhayyile Melekesi Üzerine Düşünmek

rimizdir. Var olan felsefe sözlüklerimize dönmek, kavramın düşünsel altyapısını ve tarihçesini de bize sunacaktır. Bu yönüyle felsefî terminoloji, bir felsefî geleneğin hafızası mesabesinde. Öyleyse bir düşünceyi ifade etmek için seçilen terimde temel özellik, terimin sonradan ve geçici bir hüviyete sahip olan icat edilmiş bir kelimeyle karşılanmamasıdır. Zira düşünce tarihi içerisinde değişimi takip edilen bu terim, zihni dönüşümleri de izleyebilmemiz açısından oldukça önemlidir. Kant'ın muhayyilesinin işlevleri ise, hayal gücünün işi olan hayal etmekten onu ayırır. Zaman ve mekânda yeni bir zaman ve mekân inşasını mümkün kılar. Ruhun kör ama yaratıcı bir işlevi olarak eleştirel felsefesinin merkezindedir. Bu fonksiyonlar her biri, muhayyile melekesini, imajlar kuran imgelem ve hayaller üreten hayal gücünden ayırır.

İntihal Taraması/ Plagiarism Detection	Bu makale intihal taramasından geçirildi. / <i>This paper was checked for plagiarism.</i>
Etik Beyan/ Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Finansman/ Grant Support	Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / <i>The authors declared that this study has received no financial support.</i>
Açık Erişim Lisansı /Open Access License	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / <i>This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>
Finansman / Funding	Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder. / <i>The author acknowledges that He received no external funding in support of this research.</i>
Yazar Katkıları / Author Contribution	Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: AHA (%100) Veri Toplanması / Data Collection: AHA (%100) Veri Analizi / Data Analysis: AHA (%100) Makalenin Yazımı / Writing up: AHA (%100) Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: AHA (%100)
Çıkar Çatışması / Competing Interests	Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / <i>The author declares that He has no competing interests.</i>
Telif Hakkı / Copyright	Ayşe Hilal Akın, Dr.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1975.
- Alpyağıl, Recep. *Felsefe Dili Olarak Türkçenin Gelişim Aşamaları ve Felsefe Sözlüklerimiz I*. İstanbul: İz Yay., 2016.
- Alpyağıl, Recep. *Felsefe Dili Olarak Türkçenin Gelişim Aşamaları ve Felsefe Sözlüklerimiz II*. İstanbul: İz Yay., 2016.
- Alpyağıl, Recep. *Türkiye'de Bir Felsefe Gelen-ek-i Kurmaya Çalışmak: Feylesof Simalardan Seçme Metinler I*. İstanbul: İz Yay., 2010.
- Alpyağıl, Recep. "Latin Harfleriyle Yazılan İlk Felsefe Sözlükleri". *TALİD* 9/17 (Mayıs 2011), 419-434.
- Alpyağıl, Recep. "Önsöz". *Felsefe Dili Olarak Türkçenin Gelişim Aşamaları ve Felsefe Sözlüklerimiz (1851-1952) I*. (yay. haz.) Recep Alpyağıl. İstanbul: İz Yay., 2015.
- Babanzâde Ahmed Naîm. "Lûgatçe". Recep Alpyağıl, Fatma Yıldız (yay. haz.). *İlmü'n-Nefs Tercümesi*. İstanbul: İz Yay., 2017.
- Cassirer, Ernst. *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*. çev. Doğan Özlem. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996.
- Castoridas, Cornelius. *The Imaginary Institution of Society*. çev. Kathleen Blamey. Cambridge: The Mit Press, 1998.
- Caygill, Howard. *A Kant Dictionary*. Oxford: Blackwell Publishers, 1996.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yay., 1999.
- Cuvillier, Armand. *Küçük Felsefe Sözlüğü*. çev. Osman Pazarlı. Ankara: Ankara Maarif Matbaası, 1944.
- Çankı, Mustafa Namık. *Büyük Felsefe Lûgatı*. yay. haz. Recep Alpyağıl. İstanbul: İz Yay., 2021.
- Çitil, Ahmet Ayhan. *Kant Okumaları Birinci Kritik*. İstanbul: Dergah Yay., 2021.
- Deleuze, Gilles. *Kant Üzerine Dört Ders*. çev. Ulus Baker. İstanbul: Kabalcı Yay., 2007.
- Duralı, Teoman. *Akıl Anatomisi: Salt Akıl Eleştirisinin Teşrihi*. İstanbul: Dergah Yay., 2010.
- Ertuğrul, İsmail Fenni. *Lûgatçe-i Felsefe*. yay. haz. Recep Alpyağıl. Konya: Çizgi Kitabevi, 2015.
- Türk Dil Kurumu. *Felsefe ve Gramer Terimleri*. İstanbul: Cumhuriyet Basımevi, 1942.
- Fonsegrive, G. L. *İlmü'n-Nefs Tercümesi*. çev. Babanzâde Ahmed Naîm. yay. haz. Recep Alpyağıl - Fatma Yıldız. İstanbul: İz Yay., 2017.
- Gözkan, Bülent. *Kant'ın Şemsiyesi*. İstanbul: YKY Yay., 2018.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*. Ankara: Remzi Kitabevi, 1977.
- İlgaz, Turan. "Önsöz". *Felsefe Nedir?*. G. Deleuze-F. Guattari. İstanbul: YKY, 2015.
- İleri, Tevfik. "Felsefe Terimleri". *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*. 159-161.

165 | Akın, Einbildungskraft Kavramının Türkçe Felsefe Sözlüklerindeki Yolculuğu ve Kant'ın I. Kritiği'nden Hareketle Muhayyile Melekesi Üzerine Düşünmek

- Kara, İsmail. *Bir Felsefe Dili Kurmak: Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi*. İstanbul: Der-
gah Yay., 2016.
- Kant, Immanuel. *Arı Usun Eleştirisi*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yay., 2010.
- Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*. çev. İoanna Kuçuradi, - Ülker Gökberk - Füsün Akatlı. Ankara: Hacet-
tepe Üniversitesi Yay., 1980.
- Wuerth, Julian (ed.). *The Cambridge Kant Lexicon*. Tennessee: Cambridge University Press, 2021.
- Makkreel, Rudolf. *Imagination and Interpretation in Kant: The Hermeneutical Import of the Critique of Judg-
ment*. Chicago: University of Chicago Press, 1990.
- Makkreel, Rudolf. "Recontextualizing Kant's Theory of Imagination". ed. Michael L. Thompson. *Imagination
in Kant's Critical Philosophy*. Berlin: De Gruyter, 2013.
- Norman Kemp Smith. *A Commentary to Kant's 'Critique of Pure Reason'*. London: Pgrave Macmillan, 2003.
- Pazarlı, Osman. "Bir İki Söz". *Felsefe Dili Olarak Türkçenin Gelişim Aşamaları ve Felsefe Sözlüklerimiz (1851-
1952) I*. (yay. haz.) Recep Alpyağıl. İstanbul: İz Yay., 2015.
- Rundell, J. "Yaratıcılık ve Yargı: Akıl ve Tahayyül Gücü Üzerine Kant". *Tahayyül Gücünü Yeniden Düşünmek:
Kültür ve Yaratıcılık*. çev. Ertuğrul Başer. İstanbul: Ayrıntı Yay., 1999.
- Sarp, Hatemî Senih. "Yeni ve Eski Felsefe Terimleri [1943]". *Felsefe Dili Olarak Türkçenin Gelişim Aşamaları
ve Felsefe Sözlüklerimiz (1855-1975) II* (yay. haz.) Recep Alpyağıl. İstanbul: İz Yay., 2015.
- Tevfik, Baha. *Istılâhât-ı İlmîyye Encümeni Tarafından Kâmus-ı Felsefede Münderic Kelimât ve Ta'birât İçin
Vaz' ve Tedvîni Tensîb Olunan Istılâhât Mecmuâsıdır*. İstanbul: Matba'a-i Âmire, 1330/1912.
- Tevfik, Baha. *Istılâhât-ı İlmîyye Encümeni Kâmus-ı Felsefe Istılâhât Mecmû'ası*. haz. Nevzat H. Yanık-Ali
Utku. Konya: Çizgi Kitabevi, 2014.
- Timuçin, Afşar. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: BDS Yay., 1994.
- Tokatlı, Attila. *Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilgi Yay., 1973.
- Tolun, Haydar. *Felsefe Vokabüleri*. haz. Recep Alpyağıl. İstanbul: İz Yay., 2018.
- Ülken, Hilmi Ziya. "Felsefe Terimleri". Yeni Sabah, 6 Ağustos, 1951. *Felsefe Dili Olarak Türkçenin Gelişim
Aşamaları ve Felsefe Sözlüklerimiz (1851-1952) I*. (yay. haz.) Recep Alpyağıl. İstanbul: İz Yay., 2015.
- Varlık, Selami. *Paul Ricoeur'de Temellük ve Tahayyül: Yorumlamanın Katettiği Hermeneutik*. İstanbul: Alfa
Yay., 2021.